

ประวัติ

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

กรมศิลปากร

พิมพ์เผยแพร่ในงานกฐินพระราชทาน

ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช

วันเสาร์ ที่ ๑๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕

ประวัติ

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

กรมศิลปากร

พิมพ์เผยแพร่ในงานกฐินพระราชทาน

ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช

วันเสาร์ ที่ ๑๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕

ประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
ของกรมศิลปากร
เลขหมู่หนังสือ ๒๙๔.๓๑๓๔

พิมพ์ครั้งแรก ๑,๐๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๑๕
เนื่องในโอกาสรับพระราชทานผ้าพระกฐิน
ทอด ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
จังหวัดนครศรีธรรมราช

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

คำนำ

เมื่อกรมศิลปากรได้รับพระราชทานผ้าพระกฐินไปทอด ณ พระอารามใดก็ได้มอบให้เจ้าหน้าที่พยายามเรียบเรียงและจัดพิมพ์ประวัติของพระอาราม ตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวข้องกับท่านผู้สร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามนั้น ๆ แจกจ่ายเป็นบรรณาการแก่พุทธศาสนิกชนผู้ร่วมในการบำเพ็ญกุศลโดยทั่วกัน และได้ทำติดต่อกันตลอดมา เช่น

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๐๑ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดกาญจนสิงหาสน์ กรุงเทพมหานคร พิมพ์ประวัติวัดกาญจนสิงหาสน์

วันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๒ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดตุสิตาราม กรุงเทพมหานคร พิมพ์ประวัติวัดตุสิตาราม

วันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๐๓ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดพระยาทำ กรุงเทพมหานคร (บิณฑบาตไม่ได้พิมพ์หนังสือ)

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๔ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดกาญจนสิงหาสน์ กรุงเทพมหานคร พิมพ์มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ไม่ได้พิมพ์ประวัติเพราะทอดซ้ำ)

วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๕ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดอัมพรสวรรค์ กรุงเทพมหานคร พิมพ์ประวัติวัดอัมพรสวรรค์ พร้อมด้วยหมายรับสั่งในรัชกาลที่ ๓

วันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๐๖ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร พิมพ์ประวัติวัดชนะสงคราม

วันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๐๗ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดเทพธิดาราม กรุงเทพมหานคร พิมพ์กลอนเพลงยาว เรื่อง หม่อมเป็ดสวรรค์ และพระอาการประชวรของกรมหมื่นอัมพรสฤทธาเทพ

วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๘ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดสุวรรณาราม กรุงเทพมหานคร พิมพ์ประวัติวัดสุวรรณาราม

วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๐๙ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดราชสิทธิาราม กรุงเทพมหานคร พิมพ์ประวัติวัดราชสิทธิาราม

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๐ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดสังข์กระจาย กรุงเทพมหานคร พิมพ์ประวัติวัดสังข์กระจาย

วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๑๑ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร พิมพ์หนังสือพระกฐินวินิจนัยกถา (เพราะทอดช้า)

ก

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๑๒ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี พิมพ์ประวัติวัดใหญ่สุวรรณาราม

วันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๓ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดเสาชิงช้า จังหวัดลพบุรี พิมพ์ประวัติวัดเสาชิงช้า และงานของกรมศิลปากร

วันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๑๔ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดเขาบางทราย จังหวัดชลบุรี พิมพ์ประวัติวัดเขาบางทราย และบทขับร้องเพลงไทยบางบท

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๑๕ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดพระธาตุคุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ พิมพ์ประวัติวัดพระธาตุคุดอยสุเทพ

วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๖ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดพนัญเชิงวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พิมพ์ประวัติวัดพนัญเชิงวรวิหาร

วันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๑๗ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน พิมพ์ประวัติวัดช้างค้ำวรวิหาร

วันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๘ นำผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร พิมพ์ประวัติวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๙ นี้ กรมศิลปากรได้รับพระราชทาน
ผ้าพระกฐินไปทอด ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอ
เมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราชจึงมอบให้ น.ส.
เพลินพิศ กำราญ นักอักษรศาสตร์ ๔ งานวัฒนธรรมและจารีต
ประเพณีเป็นผู้ค้นคว้าเรียบเรียงประวัติวัดนี้ นายธวัชรัตนนิชิต
หัวหน้างานวัฒนธรรมและจารีตประเพณี เป็นผู้ตรวจแก้

ในการเรียบเรียงประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนี้
เจ้าหน้าที่ได้เดินทางไปศึกษาสถานที่ระหว่างวันที่ ๑๔ - ๒๑
กรกฎาคม ได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากนางกัลยา จุลนวล
หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานนครศรีธรรมราช และนายสวัสดิ์
รัตนเสวี ข้าราชการสาขาหอสมุดแห่งชาตินครศรีธรรมราช
ในการศึกษาสถานที่และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัด จึงขอขอบคุณ
ไว้ ณ โอกาสนี้

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นปูชนียสถานสำคัญของ
ภาคใต้ โดยเฉพาะองค์พระมหาธาตุเจดีย์ซึ่งบรรจุพระบรม
สารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านั้น เป็นที่เคารพ
สักการของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ส่วนสิ่งก่อสร้างอื่นในวัดก็มี
ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม และศิลปกรรม
จึงเป็นโบราณสถานที่น่าสนใจแก่อนุชนรุ่นหลังในการ

ศึกษาศิลปวัฒนธรรมซึ่งมีมาแต่โบราณ จะได้ตระหนักในความ
สำคัญของโบราณสถานและช่วยกันทะนุบำรุงให้ยั่งยืนสืบไป

กรมศิลปากรขออนุโมทนากุศลทานในงานกฐินพระราช-
ทาน ซึ่งพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตเลื่อมใสได้ร่วมกันบำเพ็ญมา
และได้บริจาคจตุปัจจัยไทยธรรมเนื่องในงานกฐินพระราชทาน
ประจำปี ขออำนาจแห่งผลบุญครั้งนี้จงลดบันดาลให้ทุกท่าน
ปราศจากโรคร้าย และเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุข พละ ปฏิภาณ
ธนสารสมบัติ ตลอดกาลนานเทอญ.

(นายรังสฤษดิ์ เชวณศิริ)

อธิบดีกรมศิลปากร

พระมหาธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

พระประธานในพระวิหารหลวง

สารบาญ

หน้า

กานา	ก
ประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร	๑
ชั้นและตำบลที่ตั้ง	๑
อาณาเขตวัด	๑
ประวัติความเป็นมาของวัด	๒
ความสำคัญของวัด	๓
โบราณสถาน โบราณวัตถุสำคัญในวัด	๓
พระมหาธาตุเจดีย์	๓
วิหารพระทรงม้า	๖
วิหารเขียน	๘
วิหารโพธิ์ลังกา	๙
วิหารสามจอม	๑๑
พระวิหารพระกัจจายณะ	๑๒
พระวิหารทักเกษตร	๑๒
วิหารคด	๑๓
เจดีย์รอบองค์พระธาตุ	๑๔
วิหารพระธรรมศาลา	๑๕

พระวิหารหลวง	๑๖
พระพุทธรูปจำลอง	๑๘
วิหารโพธิ์พระเดิม	๑๙
ศาลาศรีพุทธิสาร	๒๐
ต้นพระศรีมหาโพธิ์	๒๐
ประตูเยวราช	๒๑
พระมหากษัตริย์กับวัดพระมหาธาตุ	๒๒
งานประจำปีของวัด	๓๖
ประกาศขึ้นทะเบียนวัดพระมหาธาตุเป็นโบราณสถาน	๓๖
จำนวนพระภิกษุจำพรรษา	๓๘
ลำดับเจ้าอาวาส	๓๙
การปกครองในวัด	๔๑
การศึกษาภายในวัด	๔๒
การสาธารณูปการ	๔๔
ภาคผนวก	
ตำนานพระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช	๔๕

ประวัติ

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

จังหวัดนครศรีธรรมราช

ชั้นและตำบลที่ตั้ง

วัดพระมหาธาตุ เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ในกำแพงเมืองโบราณ ที่ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช หน้าวัดหันไปทางทิศตะวันออก เป็นวัดที่เก่าที่มีความสำคัญมาแต่โบราณ เดิมเรียกว่า วัดพระบรมธาตุ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้มีประกาศกระทรวงธรรมการ แผนกสังฆการี เรื่องจัดระเบียบพระอารามหลวง ลงวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๘ ให้เรียกว่าวัดพระมหาธาตุ

อาณาเขตวัด

วัดพระมหาธาตุมีเนื้อที่ ๓๑ ไร่ ๒ งาน ทิศเหนือติดต่อกับโรงเรียนวัดพระบรมธาตุ ทิศใต้ติดกับถนนพระลาน ทิศตะวันออกติดกับถนนราชดำเนิน ทิศตะวันตกติดกับถนน—พระบรมธาตุ

ประวัติความเป็นมาของวัด

วัดพระมหาธาตุแต่เดิมมาจะมีพระภิกษุอยู่ประจำหรือไม่นั้น ยังไม่พบหลักฐานที่แน่นอน การบำรุงรักษาโบราณวัตถุโบราณสถานภายในวัด เจ้าผู้ครองนครร่วมกับพระเถระผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนช่วยกันบูรณปฏิสังขรณ์เป็นครั้งคราว และเจ้าผู้ครองนครในสมัยนั้น ๆ จะได้ตั้งตำแหน่งสมณศักดิ์ให้พระสงฆ์รับภาระขึ้นโดยเฉพาะ คือตำแหน่งพระครูหมื่นเจติยานุรักษ์ เป็นหัวหน้า และมีผู้ช่วยอีก ๔ รูป คือ พระครูกาแก้ว มีหน้าที่รักษาพระมหาธาตุทางทิศบูรพา พระครูการาม มีหน้าที่รักษาพระมหาธาตุทางทิศทักษิณ พระครูกาชาด มีหน้าที่รักษาพระมหาธาตุทางทิศประจิม พระครูกาเดิม มีหน้าที่รักษาพระมหาธาตุทางทิศอุดร แต่ตำแหน่งพระครูทั้ง ๕ นี้ก็ไม่ได้เข้าจำพรรษาในบริเวณองค์พระมหาธาตุ ยังคงจำพรรษาอยู่ในวัดเดิมของตน แต่มีหน้าที่ดูแลรักษาพระมหาธาตุร่วมกัน

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้เสด็จประพาสเมืองนครศรีธรรมราช ทรงเห็นว่าสมควรมีพระสงฆ์มาดูแลวัดพระมหาธาตุเป็นประจำ จึงรับสั่งให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งอุปราช

มณฑลปักกิ่งได้ ให้นิมนต์พระสงฆ์จากวัดเพชรจริก ตำบลศาลา-
มีชัย อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช
ซึ่งมีพระครูวินัยธร (นุ่น) เป็นหัวหน้า ให้มาอยู่จำพรรษา
คู่แล่วักขาวัด จึงมีพระสงฆ์อยู่ประจำตลอดมาจนถึงปัจจุบัน
และได้รับพระราชทานนามว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘

ความสำคัญของวัด

ความสำคัญของวัดพระมหาธาตุอยู่ที่พระเจดีย์ใหญ่ที่
บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
อันเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชน ทุกวันจะมีพุทธ-
ศาสนิกชนจากที่ต่าง ๆ ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก
เฉียงเหนือ และภาคใต้ เดินทาง มาสักการบูชาเป็นประจำ
บางพวกได้จัดหาผ้ามาห่มองค์พระ มหาธาตุเจดีย์ บางพวกมี
ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองมาถวายเป็นพุทธบูชา ดังนั้นวัดพระ-
มหาธาตุจึงเป็นปูชนียสถานคู่บ้านคู่เมืองตลอดมา

โบราณสถานโบราณวัตถุสำคัญในวัด

พระมหาธาตุเจดีย์ พระมหาธาตุเจดีย์องค์เดิมซึ่งอยู่
ภายในองค์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน เชื่อกันว่าสร้างขึ้นตามลัทธิทาง

พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เมื่อราว พ.ศ. ๑๓๐๐ สมัยที่อาณาจักรศรีวิชัยกำลังเจริญรุ่งเรือง แผ่อำณาเขตเข้ามาครอบคลุมตลอดแหลมมลายูจนถึงเมืองไชยา ฉะนั้นพระมหาธาตุเจดีย์จึงสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมของชาวศรีวิชัย มีรูปลักษณะคล้ายกับพระมหาธาตุเจดีย์ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี คือทำเป็นมณฑปสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป มีเจดีย์บริวารซึ่งทำจำลองย่อส่วนจากองค์ประธานอยู่ทั้ง ๔ มุม และทำลดหลั่นกันขึ้นไปตามชั้น ส่วนยอดทำเป็นองค์สถูป ต่อมาปลายสมัยศรีวิชัยในราว พ.ศ. ๑๗๐๐ พระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานในลังกาเจริญรุ่งเรืองมาก พระภิกษุสงฆ์จากประเทศต่าง ๆ เช่น พม่า มอญ และไทย ได้ไปศึกษาพระธรรมวินัยตามแบบลังกาเมื่อพระสงฆ์ไทยได้ศึกษาจบแล้ว จึงเดินทางกลับพร้อมทั้งได้ชักชวนพระภิกษุชาวลังกาให้มาตั้งคณะสงฆ์ขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราช ขณะนั้นพระมหาธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นปูชนียสถานสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราช กำลังชำรุดทรุดโทรม พระภิกษุชาวลังกาจึงมีศรัทธาซ่อมขึ้นใหม่ตามแบบสถาปัตยกรรมแบบลังกา แต่ไม่ได้ทำอันตรายแก่องค์พระมหาธาตุเจดีย์ เพียงแต่ก่อเป็นสถูปแบบลังกาขึ้นใหม่ครอบองค์เดิมไว้ เหมือนกับ พระปฐมเจดีย์จังหวัดนครปฐม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อพระเจดีย์ครอบไว้

มีตำนานกล่าวว่า ภายในองค์พระมหาธาตุเจดีย์ มีสระกว้างยาวด้านละ ๘ วา ลึก ๕ วา รองด้วยศิลาแผ่นใหญ่ ข้างๆ ยึดด้วยปูนเพชรทั้ง ๔ ด้าน ภายในสระนั้นมีสระเล็กอีกสระหนึ่ง หล่อด้วยปูนเพชรกว้างยาว ๒ วา ลึก ๒ วา ใส่ น้ำพิษนาคน มีแม่ขันทอง ซึ่งใส่ ผอบทองบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าลอยอยู่ในสระนั้น กับมีทองคำ ๔ ต่อม หนักต่อมละ ๓๘ คนหาม ตั้งอยู่ ๔ มุมสระนั้น

องค์พระมหาธาตุเจดีย์ตามลักษณะที่เห็นนั้น เป็นรูประฆังคว่ำหรือทรงโอคว่ำปากระฆังติดกับพื้นกำแพงแก้ว มุมกำแพงแก้วทั้ง ๔ ทิศมีเจดีย์พระมหาธาตุจำลอง ตามตำนานกล่าวว่าพระมหาธาตุเจดีย์สูงจากพื้นดินถึงยอด ๓๗ วา (บางแห่งว่า ๓๘ วา ๒ ศอก) มีปล้องไฉน ๕๒ ปล้อง ตั้งแต่บัวคว่ำบัวหงายถึงปทุมโกษฐ์หุ้มด้วยทองคำแผ่นหนาขนาดใบตาล มีลวดทองคาดไว้ ตรงเชื่อมต่อระหว่างแผ่นใช้หมุดย้ำ ทองคำทั้งหมดหนัก ๘๐๐ ชั่ง หรือประมาณ ๒๑๖ กิโลกรัม บนยอดสุดมีหม้อทองคำ ๑ ใบ โยขนาดฟองไข่ ตั้งหงายไว้ ในหม้อมีปิ่นทองคำทำเป็นคันธงห้อยใบโพธิ์ทอง และมีดอกไม้วัวทำด้วยกระดุมเพชรปักไว้ในหม้อนั้น ๔ ดอก กระดุมเพชรนี้เป็นของเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม ณ นคร) ได้รับพระราชทานใน

คราวพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศสยามมกุฎราชกุมารในรัชกาลที่ ๕ ตกทอดมาเป็นของคุณุณ ๓ นคร ผู้บุตร ได้มอบให้อาจารย์แก้วชิน จัดการทำเป็นคันธนำขึ้นไปไว้เมื่อคราวติดสายล่อฟ้า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้หม้อทองคำลงมามีกำไลหยกรองรับอยู่อันหนึ่ง ได้ทรงแก้วทำเป็นพานสำริดรูปเกลี้ยง ๆ มีกลีบยื่นออกไปข้าง ๆ ๔ ทิศ ๔ กลีบ กลางพานทะลุมีลวดทองแดง ๕ เส้น ยื่นขึ้นมาจากระหว่างพานที่ทะลุนั้น ตัดให้ผายออกตามขอบพานโดยรอบ แล้วรวบปลายเป็นกระพุ่มบัวซึ่งเรียกกันว่ากรงแก้ว

กำแพงแก้วรอบองค์พระมหาธาตุเจดีย์ กว้างยาวเท่ากันทั้ง ๔ ด้าน ๆ ละ ๑๒ วา ๒ ศอก บนกำแพงแก้วมีใบเสมาและรั้วเหล็กล้อมรอบ มีฉัตร บังสุรย์ กระดิ่งทำเป็นระฆังห้อยใบโพธิ์ และที่พระเจดีย์ ๔ มุมกำแพงแก้วทำเป็นซุ้มบรรจูประพุทธรูป

วิหารพระทรงม้าหรือวิหารพระมหาภิเนษกรมณ์ อยู่ติดกับองค์พระมหาธาตุเจดีย์ด้านทิศเหนือเป็นอาคารที่มีหลังคาเดียวกับวิหารเขียน แต่มีผนังกันแบ่งคนละส่วน เดิมมีประตูวงโค้งทั้ง ๒ ข้างเดินทะลุติดต่อกันได้ เพิ่งมาอุดตันเสียเมื่อตอนใช้วิหารเขียนตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถาน ชาวเมืองเรียกวิหารนี้

ว่า“วิหารพระม้า” ตรงกลางวิหารมีบันไดทางขึ้นไปสู่ลาน
ประทักษิณรอบองค์พระมหาธาตุ ภายในวิหารที่ผนังด้านนอก
ทรงช้างบันไดที่จะขึ้นไปบนลานประทักษิณทั้งสองข้างมีรูปปูน
ปั้นเป็นรูปเทพยดา และสัตว์ในเทพนิยาย ด้านซ้ายมือตอนบน
มีพระพุทธรูปบาทจำลอง ๑ รอย ด้านขวามีรูปพระหลักเมือง
ถักลงมาตั้งแต่หัวบันไดสร้างไว้เป็นคู่ ๆ คือ พระทรงเมืองสิงห์
๓ คู่ บนหัวผนังข้างบันไดชั้นบนมีนกกอินทรีหรือครุฑ ๑ คู่
ที่เชิงบันไดมียักษ์ ๑ คู่ และหวนาค ๑ คู่

วิหารพระทรงม้า ตามตำนานกล่าวว่า นายพลิตินายพลิมุ่ย เศรษฐีชาวลังกาเป็นผู้สร้าง เศรษฐีทั้งสองคนนี้ต่อมา
ได้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เหตุที่จะได้มาสร้าง
เพราะพระเจ้ากรุงลังกาโปรดให้มาช่วยเหลือในการสร้างพระ-
มหาธาตุ แต่มาไม่ทันเมื่อมาถึงนั้นเขาสร้างกันเสร็จแล้ว จึง
สร้างวิหารนี้ถวายแทน ในครั้งนั้นมีบุตรชายของเศรษฐี ชื่อ
เจ้ามุด เจ้าหมู สองคนพี่น้องเกิดวิวาทกันเรื่องชนไก่ ขำพิน
กันตายทั้งคู่ บิดาเสียใจอาลัยนัก จึงได้เอาอิฐมาตำเคล้าเข้ากับ
ปูนปั้นเป็นรูปพระสิทธัตถะ นางพิมพา พระราहुล นายฉันทะ
ตลอดจนรูปม้า เทวดา มาร พรหม สร้างเป็นรูปตอนพระ-
พุทธเจ้าเสด็จออกมหาภิเนษกรรม นอกจากนั้นยังได้ปั้นเป็น

พระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติ พระโมคคัลลาน พระสารีบุตร
ติดอยู่กับผนังตรงข้ามกับบันไดในวิหารพระทรงม้าด้วย

ปลายบันไดซึ่งทอดขึ้นไปบนลานประทักษิณ มีบาน
ประตูไม้จำหลักคู่หนึ่ง สลักจากไม้แผ่นเดียว ฝีมือแกะสลัก
สวยงามมาก บานประตูด้านซ้ายสลักเป็นรูปพระพรหม บาน-
ประตูด้านขวาสลักเป็นรูปพระนารายณ์

วิหารเขียน อยู่ติดกับวิหารพระทรงม้าด้านทิศเหนือ
เหตุที่เรียกว่าวิหารเขียนเพราะเดิมที่เสาและผนังมีภาพลายเส้น
หลวงศรีวรวงศ์ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปเป็น
เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้สร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๙ ภายใน
วิหารมีพระประธานเป็นปูนปั้น ปางมารวิชัย แบบอุทุมพร ในตู้
หน้าพระประธานมีพระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามญาติ ๒ องค์
ทำด้วยทองลูกบวบ เป็นพระพุทธรูปของสกุล ณ นคร สร้าง
เมื่อครั้งเจ้าพระยานคร (พัฒน์) ไปตีเมืองไทรบุรีได้ชัยชนะ
จึงมาสร้างพระพุทธรูป ๒ องค์นี้ไว้เป็นอนุสรณ์

ปัจจุบันทางวัดใช้วิหารเขียนเป็นพิพิธภัณฑสถาน เก็บ
รักษาสิ่งของขนาดเล็กที่ทำด้วยทอง เงิน นาก เช่น สร้อย
แหวน กำไล เข็มขัด พระพุทธรูป ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง
เครื่องลายคราม ฯลฯ พิพิธภัณฑสถานของวัดพระมหาธาตุนี้

กรมศิลปากรได้ประกาศรับเป็นสาขาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ประจำจังหวัดนครศรีธรรมราชให้ชื่อว่า “ศรีธรรมราชพิพิธภัณฑสถาน” ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๐ ในปัจจุบันนี้ ได้ขยายพิพิธภัณฑสถานของวัดออกไปในวิหารโพธิ์ลังกา และอาคารสร้างใหม่ที่ติดกับวิหารคด

วิหารโพธิ์ลังกา อยู่ติดกับวิหารเขียนทางทิศเหนือ สร้างอย่างวิหารคดรอบปูชนียวัตถุปูชนียสถานทั้งหลาย คือ สร้างเป็นห้องยาว รูปสี่เหลี่ยมจตุรัส กว้างยาว ด้านละ ๑๒ วาเศษ ตรงกลางรูปสี่เหลี่ยมจตุรัสนั้นมีต้นพระศรีมหาโพธิ์ใหญ่ต้นหนึ่ง กล่าวกันว่าเป็นต้นโพธิ์ที่นำมาจากลังกา จึงเรียกชื่อวิหารว่า วิหารโพธิ์ลังกา ภายในวิหารใช้เป็นพิพิธภัณฑสถานเก็บรักษาโบราณวัตถุหลายอย่าง เช่น พระพุทธรูป พระพิมพ์ เครื่องปั้นดินเผา ศิลาจารึก ฯลฯ

ตรงประตูทางเข้าวิหารโพธิ์ลังกา ประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่อง ประทับยืน ปางประทานอภัยสมัยอยุธยา เรียกว่า พระพวย เพราะที่ฐานบัวมีรูน้ำไหลเหมือนพวยกา เดิมอยู่ที่วัดพระโมกคัลลาน อำเภอกำแพงแสน ต่อมาย้ายมาอยู่ที่วัดประตูลี้ก ถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ทรงเป็นอุปราชมณฑลปักษ์ใต้ ได้เชิญ

มาไว้ที่วัดพระมหาธาตุ พระพวยเป็นพระพุทธรูปที่มีผู้เคารพ
เลื่อมใสมาก โดยเชื่อกันว่าสามารถจะบันดาลความสำเร็จให้ได้
เช่น ใครอยากได้บุตรธิดา หรือเจ็บป่วย ทรมานเสียหาย
ก็พากันมาบนบานอ้อนวอนพระพวย เล่ากันว่าได้ผลมาก ที่
ฐานพระพวยมีรูปเด็ก ๆ เป็นจำนวนมาก เด็กเหล่านี้คือเด็กที่พ่อ
แม่มาขอกับพระพวย ครั้นได้สมปรารถนาแล้วจึงส่งรูปมาถวาย

ภายในวิหารด้านตะวันตก มีพระพุทธรูปไสยาสน์องค์ใหญ่
ยาว ๖ วา พระอุระกว้าง ๔ ศอก พระบาทกว้าง ๑ ศอก ๗ นิ้ว
ยาว ๓ ศอก ๑๐ นิ้ว นอกจากนี้ยังมีโบราณวัตถุอื่น ๆ เช่น
ลัขณมุข ซึ่งถูกคลื่นซัดมาขึ้นที่อำเภอหัวไทร แล้วทางอำเภอ
นำมาถวายวัด หีบศพเจ้าพระยานคร แต่ไม่มีหลักฐานแน่นอน
ว่าเป็นของเจ้าพระยานครคนใด พระพุทธรูปทรงเครื่องปาง-
ห้ามญาติ ชื่อพระบรมราชา ซึ่งมีจารึกไว้ว่า “เดิมอยู่ที่วัด
หอไตร ภายหลังมีผู้นำมาที่วัดธาราวดี ตำบลนา ครั้น ณ วัน
๓๖๗ ค่ำ ปีระกา เอกศก พระพุทธศักราช ๒๔๕๒ พรวรษา
ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๘ ได้แห่พระบรมราชา
จากวัดธาราวดี สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ
ได้เสด็จมาทรงปิดทองพระพักตร์ และได้ประดิษฐานไว้ ณ
พระวิหารเขียนในวัดพระมหาธาตุ”

พระพุทธรูปปางมารวิชัย สกุลช่างนครศรีธรรมราช มีจารึกว่า “พระพุทธรูปองค์นี้ เชิญมาแต่วัดหัวรอ (วัดบูรณาราม) ได้ประดิษฐานในวัดพระบรมธาตุ แต่ ณ วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๓๑ ”

วิหารสามจอม อยู่ข้างประตูพระระเบียงด้านตะวันออก ตามตำนานกล่าวว่า นายสามจอมเป็นผู้สร้างขึ้น พร้อมกับเจดีย์องค์ใหญ่ซึ่งก่อติดกับวิหารด้านหลัง ที่ผนังหน้าวิหารสามจอมมีรูปปั้นนางพระธรณีป้อนนมพระพุทธรูปปางมารวิชัย ทรงเครื่องราชาภรณ์อย่างกษัตริย์โบราณสวมชฎายอดสูง เป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยาจึงเรียกชื่อวิหารอีกชื่อหนึ่งว่า วิหารพระเจ้าศรีธรรมโศกราช วิหารด้านหลังพระเจ้าศรีธรรมโศกราช แบ่งเป็นซุ้มประตู ๓ ซุ้ม บรรจุพระพุทธรูปปางมารวิชัย และใช้เก็บพระอัฐิ อัฐิ ของสกุลสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรี และเจ้านายในสกุล ณ นคร เช่น กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ พระองค์เจ้าเฉลิมวงศ์ พระองค์เจ้าปัทมราช เจ้าจอมมารคาน้อยใหญ่ เจ้าจอมมารคาน้อยเล็ก เจ้าพระยาบดินทร์เดชาฯ ฯลฯ ส่วนบนซุ้มประตูมีภาพปั้นพระพุทธรูปประวัติตอนทรงตัดพระเมาฬีเพื่อทรงผนวช

พระวิหารพระกัจจายนะ อยู่ต่อจากวิหารสามจอมไปทางเหนือเล็กน้อย พระกัจจายนะก็คือพระสังกัจจายน์ แต่คนส่วนมากนิยมเรียกว่า พระแอด เดิมตั้งอยู่นอกเขตพระระเบียง ใกล้กับวิหารพระธรรมศาลา ท่านเจ้าคุณพุทธิสารเถร (ผดุงสุทฺธโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส ได้บูรณะองค์พระใหม่ และสร้างวิหารขึ้นนำพระแอดเข้าไปไว้ในวิหารคังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน เชื่อถือกันว่าเป็นพระศักดิ์สิทธิ์ในทางบำบัดโรคปวดเอวปวดหลัง ผู้ใดมีอาการดังกล่าวก็นำไม้ไปค้ำยันพระแอดขอให้หายปวดก็จะสมปรารถนา

พระวิหารทับเกษตรหรือเรียกว่าพระระเบียงต้นธาตุ ซึ่งหมายถึงพระระเบียงรอบองค์พระมหาธาตุเจดีย์ มีความยาวเท่ากันทั้ง ๔ ด้านๆ ละ ๑๘ วา ๑ ศอก ๑๕ นิ้ว กว้างด้านละ ๒ วาทั้ง ๔ ด้าน ประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ทั้งปูนปั้นและสำริด มีทั้งพระพุทธรูปยืนและนั่งจำนวน ๙๒ องค์ เป็นพระพุทธรูปที่สร้างสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นส่วนใหญ่ รอบฐานพระมหาธาตุทำเป็นซุ้มมีหัวช้างออกมาจากฐานพระมหาธาตุเจดีย์คล้ายกับเป็นชื่อกานรับพระเจดีย์ (เหมือนกับเจดีย์วัดช้างล้อม จังหวัดสุโขทัย) จำนวน ๒๒ ซุ้ม และระหว่างซุ้มช้างมีซุ้มเรือนแก้วครอบพระพุทธรูปปูนปั้นปาง

ประธานอภัยอยู่สลบกันไปรอบองค์พระมหาธาตุเจดีย์ ๒๕ ชุ่ม
 ชุ่มเรือนแก้วนี้ส่วนใหญ่คงสร้างสมัยอยุธยา แต่ได้รับอิทธิพล
 ศิลปลพบุรี บางชุ่มมีลักษณะคล้ายของสมัยสุโขทัย

นอกจากนี้ในพระวิหารทับเกษตรยังมีธรรมาสน์ทั้ง ๔
 ก้าน สำหรับพระแสดงพระธรรมเทศนาในวันธรรมสวนะเป็น
 ประจำ

วิหารคดหรือพระระเบียง ก่อเป็นกำแพงมีหลังการูป
 สี่เหลี่ยมผืนผ้าคลุมเข้าด้านในล้อมรอบบริเวณพระมหาธาตุเจดีย์
 ขึ้นในไว้ทั้งหมด มีประตูทางเข้าด้านหน้า ๑ ประตู ด้านหลัง
 ๑ ประตู ประตูด้านหน้ามีชื่อว่าประตูเหมรังศรี สองข้างประตู
 มีรูปสิงห์โตหินตัวผู้และตัวเมียข้างละ ๑ ตัว ที่หน้าจั่วมุขประตู
 เป็นรูปครุฑ และนาคเกี่ยวพัน ประดับด้วยแก้วสี

ภายในวิหารคดมีพระพุทธรูปปั้นเป็นจำนวน ๑๗๓ องค์
 ฝีมือช่างสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ชาวเมืองเรียกพระพุทธรูป
 สมัยนี้ว่า พระด่าน เพราะมีอยู่รอบด้านขององค์พระมหาธาตุ
 วิหารคดด้านเหนือมีโครงกระดูกปลาวาฬ ตายลอยมาในทะเล
กลืนซากขึ้นเกยหาดที่ปากน้ำท่าสูง อำเภอท่าศาลา จังหวัด
นครศรีธรรมราช เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๒ ประชาชน
 ช่วยกันนำมาไว้วัดพระมหาธาตุ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้ชม

วิหารคด ได้ซ่อมครั้งหลังสุดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ โดยกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร เป็นผู้ออกแบบซ่อม ได้เปลี่ยนไม้เครื่องบนใหม่หมดทุกตัว ใช้ไม้ขนาดเท่ากันทั้งหมด จึงดูเสมอเป็นระเบียบอย่างกับเส้นตรง เดิมที่พระกรุปานซ่อมใช้ไม้ขนาดไม่เท่ากันและไม่ตรง ผนังก่ออิฐถือปูนจึงคดไปคดมา การซ่อมครั้งหลังนี้จึงตัดให้ตรง ทำฐานบัวเพิ่มขึ้นมาใหม่ บัวหัวเสาทำใหม่แต่รักษาแบบเดิม อาสนะพระดำเนินพอกปูนซีเมนต์หนาขึ้นและขยายให้กว้างกว่าเดิมเล็กน้อย พื้นด้านล่างก็เสริมเหล็กโบกปูนซีเมนต์ให้พื้นสูงขึ้นอีก

ปัจจุบันวิหารคดบางส่วนใช้เป็นสาขาหอสมุดแห่งชาติ ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ ครั้งแรกใช้วิหารสามจอมเป็นที่ตั้ง ต่อมาเมื่อมีหนังสือมากขึ้นจึงย้ายไปอยู่ที่วิหารพระธรรมศาลา วิหารทับเกษตร และมาอยู่ที่วิหารคดจนปัจจุบันนี้^(๑)

เจดีย์รอบองค์พระธาตุ บริเวณภายในเขตพระระเบียงวิหารคด มีเจดีย์ขนาดต่าง ๆ เรียงรายรอบพระมหาธาตุ รวมทั้งหมด ๑๕๘ องค์ ซึ่งลักษณะของเจดีย์เหล่านี้จำลองแบบมา

(๑) ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ กรมศิลปากรได้สร้างอาคารสาขาหอสมุดแห่งชาติขึ้นใหม่ที่ตำบลศาลามีชัย อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ในบริเวณเดียวกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช และหน่วยศิลปากรที่ ๘

จากพระมหาธาตุเจดีย์ แสดงว่าพุทธศาสนิกชนช่วยกันสร้างขึ้น
เจดีย์เหล่านี้เป็นแบบอยุธยาตอนปลายหรือแบบรัตนโกสินทร์
เช่น เจดีย์พระปัญญา ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้
ภายในมีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งปางมารวิชัย เรียกว่า
พระปัญญา ชาวบ้านเรียก พระออกเหือ (เหือ) เชื่อกันว่า
ถ้าใครอยากมีปัญญาให้ไปขอปัญญาจากพระองค์นี้ โดยเอามือ
ไปแตะที่พระอุระแล้วกลับมาแตะที่อกตนเอง เป็นทำนองว่า
ได้ปัญญามาจากท่านแล้ว และยังมีลายแทงบอกปริศนาไว้ว่า
“ถอยหลังเข้าไปเหล็กในแทงตา หันหน้าออกมาหาชีวิตหัว”
หมายความว่าเวลาเข้าไปให้หันหน้าเข้า เวลาออกต้องเดินถอย-
หลังออกมา ผิดจากคำบอกนี้แล้วจะได้รับอันตราย ต่อมามี
นักเลงคิดแก้ปริศนาได้ โดยกลับคำปริศนาใหม่ว่า “ถอยหลัง
เข้าไปเหล็กไม่แทงตา หันหน้าออกมาหน้าตาพระร่วง” ทั้งนี้
เพราะบนเพดานมีไหเก็บทรัพย์ซ่อนไว้เหนือซุ้มประตู ถ้าถอย
หลังเข้าไปแล้วเดินหันหน้าออกแหงนดูก็จะเห็นไหซ่อนทรัพย์
ทันที ซึ่งยังมีรอยปรากฏอยู่จนปัจจุบันนี้

วิหารพระธรรมศาลา อยู่นอกพระระเบียงคดตรงประตู
เขาวราช ทำนานกล่าวว่าพระเถระเหมวังศรี เป็นผู้สร้าง ที่หน้าจั่ว
มีหนังสือสลักไว้บนแผ่นกระดานว่าได้บูรณะเสร็จเมื่อวันเสาร์

เดือนยี่ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะเมีย จศก พ.ศ. ๒๔๓๗ ได้ซ่อมครั้ง
 หลังสุดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ หน้าวิหารพระธรรมศาลามีรูปพระธ
 กุมาร เป็นพระพุทธรูปยืนทรงเครื่อง ปางประทานอภัย ภายใน
 วิหารด้านหน้ามีเจดีย์องค์หนึ่ง เรียกว่า พระเจดีย์สวรรค์ ทำนา
 นกล่าวว่าพระยาแก้วสร้างขึ้นบรรจุอัฐิของพระรามราชท้าว
 เจ้าผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งตายกลางศึก บนฐานชุกชี
 มีพระพุทธรูปปูนปั้นหลายองค์ องค์ใหญ่สุดมีนามว่า “พระ
 ธรรมศาลา” ปางมารวิชัย ด้านหลังวิหาร (เดิมมีช่องทะลุ
 ติดต่อกับวิหารคดด้านในได้ เพิ่งมาอุดภายหลัง) มีพระพุท
 ธรูปทรงเครื่องปางห้ามญาติ ขนาดเดียวกันกับพระธกุมาร
 ชื่อนางเหมขลา ซึ่งตามตำนานว่าเป็นพี่น้องกับพระธกุมาร
 และเป็นศิลาปสมัยเดียวกับพระเจ้าศรีธรรมโศกราชในวิหาร
 สามจอม

พระวิหารหลวง อยู่ทางทิศใต้ขององค์พระมหาธาตุ
 ภายนอกเขตพระระเบียงคด พระวิหารหลวงนี้เชื่อกันว่าสร้าง
 ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นของคู่กับพระมหาธาตุเจดีย์ ซึ่งพวกลังกา
 เข้ามาก่อนสร้างและบำรุงรักษาตลอดมา ในสมัยกรุงศรีอยุธยา
 ได้ซ่อมแซมและขยายให้กว้างออกไป ส่วนในสมัยกรุงรัตน
 โกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล

ที่ ๕ ได้ทรงปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ และเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕
 รัฐบาลได้ให้งบประมาณในการปฏิสังขรณ์ เป็นเงินสามล้าน
 สามหมื่นบาท พระวิหารหลวงเป็นอาคารสูงใหญ่ ยาว ๒๙ วา
 ๑ ศอก ๕ นิ้ว กว้าง ๗ วา ๑๐ นิ้ว สูง ๑๒ วา ๓ ศอก ๔ นิ้ว
 ลักษณะการตั้งเสาเอนปลายสอบเข้าหากันทำให้ดูสวยงามไม่แข็ง
 กระด้าง เป็นแบบอาคารที่นิยมสร้างในกรุงศรีอยุธยา หน้าบัน
 พระวิหารหลวงด้านหน้าแกะสลักไม้เป็นรูปช้างสามเศียร หน้าบัน
 ด้านหลังเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ เสารอบนอกมี ๔๐ ต้น
 ช้างในพระวิหารมี ๒๔ ต้น ด้านหน้ามีประตู ๓ ประตู ด้านหลัง
 มี ๒ ประตู บนเพดานเขียนลายไทยปิดทอง มีลายดาวเป็นแจก
 มีรัศมีสวยงามมาก พระประธานในวิหารหลวงชื่อ พระศรีกษะ
 มุนีศรีธรรมราช ปางมารวิชัย สมัยอยุธยาตอนต้น เบื้องหน้า
 พระประธานมีพระพุทธรูปพระสาวกนั่งซ้าย — ขวา

พระวิหารหลวงคือพระอุโบสถของวัดพระมหาธาตุ แต่
 ชาวเมืองนิยมเรียกว่า พระวิหารหลวง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์
 เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า (๑) เดิม
 คงเป็นวิหาร เพราะวัดพระมหาธาตุนี้ เดิมไม่มีพระสงฆ์อยู่จำ
 พรรษา พระสงฆ์อยู่ในวัดที่ล้อมรอบพระมหาธาตุทั้ง ๔ ทิศ

พระสงฆ์ได้มาสร้างกุฏิอยู่ในวัดพระมหาธาตุเมื่อพระองค์ออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแล้ว

เหตุที่วัดพระมหาธาตุไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา เพราะถือว่าเป็นวัดหลวงเป็นศาสนสมบัติกลางใครจะมาประกอบศาสนกิจอย่างไรก็ได้ ชาวพุทธทุกฝ่ายมีหน้าที่ช่วยกันบำรุงรักษา พระสงฆ์ผู้ดูแลรักษาก็คงอยู่ตามวัดต่าง ๆ ซึ่งอยู่รอบวัดพระมหาธาตุ ต่อมาคงจะมีผู้ศรัทธาแก่พระวิหารหลวงเป็นพระอุโบสถ อาจเป็นเจ้านครก็ได้ แต่ประชาชนก็ยังคงเรียกว่าพระวิหารหลวงตลอดมา มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งที่แสดงว่าพระวิหารหลวงเปลี่ยนมาเป็นพระอุโบสถภายหลัง คือใบเสมารอบพระอุโบสถเป็นของสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ใบเสมาเดิมเป็นหินทรายสีแกง ภายหลังได้ทำลวดลายปิดกระຈก คงจะทำเพิ่มเติมในรัชกาลที่ ๕ พระวิหารหลวงซ่อมครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗

พระพุทธรูปบาทจำลอง อยู่ทางด้านเหนือพระมหาธาตุเจดีย์นอกวิหารคด สร้างเป็นมณฑปบนเนินสูงภายในมีแผ่นศิลาสลักจำลองพระพุทธรูป ซึ่งเป็นของเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม ณ นคร) ยาว ๗๔ นิ้ว กว้าง ๔๔ นิ้ว พระรัตนธัษณูณี (ม่วง) เมื่อครั้งยังเป็นพระศิริธรรมมุนี กับพระครูกาแก้ว (สี) พระยาธรรมาธิบดี (ถนนม บุญยเกตุ) เมื่อครั้ง

ยังเป็นพระยาตรังคภูมาภิบาล ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราชร่วมกันสร้างขึ้นเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๐ ที่ไถลบันไดทางขึ้นไปพระบาท มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ในซุ้มองค์หนึ่ง เรียกว่าพระบุญมาก เชื่อกันว่าศักดิ์สิทธิ์ในการให้บุตรตามที่ขอ

สำนักงานจัดหาผลประโยชน์ของวัดพระมหาธาตุ อยู่ด้านเหนือวิหารพระธรรมศาลาไถลประตู่เหมวังศรี ใช้เป็นที่ทำงานของเจ้าหน้าที่พนักงานรักษาวัดฝ่ายต่างๆ มีคณะกรรมการฝ่ายบริหารประกอบขึ้นด้วยบุคคลภายนอกและภายใน ซึ่งทางวัดได้เชิญบุคคลผู้เป็นที่เคารพนับถือของชาวเมืองเข้ามาช่วยเหลือเพื่อจัดระเบียบงานให้ถูกต้องเหมาะสมกับกาลสมัย และเป็นที่ติดต่อสอบถามรับบริจาควัตถุปัจจัย บริการให้ความสะดวก จำหน่ายสิ่งเคารพบูชาและหนังสือ อาคารนี้นางหงส์ทองอำพันธ์ ได้สร้างถวายเป็นพุทธบูชา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖

วิหารโพธิ์พระเดิม อยู่สุดเขตวัดทางทิศเหนือ เป็นวิหารแบบเดียวกับวิหารโพธิ์ลังกา เล่ากันว่าเดิมเป็นวัดเรียกว่า วัดพระเดิม เป็นวัดโบราณสร้างขึ้นภายหลังวัดพระมหาธาตุไม่นานนัก สิ่งสำคัญของวัดคือ วิหารโพธิ์ลังกากับพระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่เหมือนกับวิหารโพธิ์ลังกาในบริเวณพระมหาธาตุเจดีย์

ต้นโพธิ์นี้ ได้พันธุ์มาจากลังกาอาจจะพร้อมกับวัดพระมหาธาตุ
ก็ได้ เพราะขนาดลำต้นใหญ่โตใกล้เคียงกันมาก ปัจจุบันวัด
พระเดิมยุบรวมกับวัดพระมหาธาตุ

ศาลาศรีพุทธนิสาร ตั้งอยู่ด้านทิศใต้ของพระวิหารหลวง
ติดกับถนนหลังวัดพระมหาธาตุ เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖
เป็นอาคาร ๒ ชั้น กว้าง ๑๑ เมตร ยาว ๑๘ เมตร ออกมุข
ด้านหน้า ๔ เมตร หลังคาแบบไทย มี ๓๐ ห้อง ใช้เป็นที่พัก
พระอาคันตุกะและพุทธศาสนิกชนที่มานมัสการพระบรมสารี
ริกธาตุ

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ อยู่หน้าศาลาศรีพุทธนิสาร เป็นต้น
พระศรีมหาโพธิ์จากพุทธคยา มีประวัติความเป็นมาว่า เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๘๓ รัฐบาลไทยได้ส่งคณะทูตพิเศษคณะหนึ่งมีพลเรือตรี
หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์เป็นหัวหน้า เดินทางไปเจริญสัมพันธ
ไมตรีกับประเทศต่าง ๆ ในจักรภพอังกฤษทางเอเชีย เมื่อไปถึง
ประเทศอินเดียได้ติดต่อขอพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าจากรัฐบาลอินเดีย นำมาประดิษฐานไว้ ณ วัด
พระศรีมหาธาตุ อำเภอบางเขน กรุงเทพมหานคร ทั้งได้ขอร้อง
ให้รัฐบาลอินเดียช่วยเหลือจนถึงพระศรีมหาโพธิ์ให้ ๕ กิ่ง
นำมาปลูกไว้ที่วัดพระศรีมหาธาตุ อำเภอบางเขน ๒ ต้น ที่

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ณ วัดพระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม
จังหวัดนครพนม ๑ ต้น ที่ภาคเหนือ ณ วัดพระธาตุคอกยสุเทพ
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๑ ต้น และที่ภาคใต้ ณ วัด
พระมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ๑ ต้น
ซึ่งได้ทำพิธีปลูกเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๖

ประตู่เยาวราช วัดพระมหาธาตุมีประตูเข้าวัดคั่นหน้า
๓ ประตู ประตูกลางตรงกับวิหารพระธรรมศาลา พระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เมื่อครั้งดำรง
พระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎ
ราชกุมาร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.
๒๔๕๒ พระราชทานนามว่า ประตูเยาวราช ประตูสร้างเป็นซุ้ม
ก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ มีลายปูนปั้นประดับ จารึกปีที่สร้าง คือ
ร.ศ ๑๒๘ มีซุ้มทิศ ยอดทำเป็นพระมหามงกุฎ ต่อมาในสมัยท่าน
เจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (คุณจาगरโณเถร แบน) เป็นเจ้าอาวาส
โดยได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากท่านเจ้าคุณพระภัทรธรรม-
ธาดา (โสภโธ) ผู้เป็นช่างทำ ท่านเจ้าคุณพระภัทรธมฺมุนี
(กนฺตสีโล) พล.ต.ต. ขุนพันธรักษ์ราชเดช และนายชูป
ไชยคีรี เป็นผู้จัดหาทุนได้สร้างประตูลักษณะเหมือนประตู
เยาวราช ขึ้นทางด้านเหนือและใต้ของประตูเยาวราชอีก ๒
ประตู

พระมหากษัตริย์กับวัดพระมหาธาตุ

วัดพระมหาธาตุ เป็นพระอารามหลวงที่พระมหากษัตริย์ในอดีตและปัจจุบันเคยเสด็จพระราชดำเนินมานมัสการ และโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีสมโภช หรือทรงปฏิสังขรณ์ตลอดมา เท่าที่ปรากฏในเอกสาร คือ

ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงบูรณะได้เสด็จไปปราบก๊กเจ้าพระยา นครศรีธรรมราชแล้ว ทรงพระกรุณาให้จ้างพวกข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งฝ่ายทหารพลเรือน ให้ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ พระวิหารการเปรียญ และพระระเบียงศาลาปฏิบัติในพระอารามใหญ่น้อยเป็นหลายพระอาราม สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมากแล้วให้มีการมหรสพสมโภชเวียนเทียนพระมหาธาตุเจดีย์ใหญ่ในเมืองนครนั้นครบสามวัน

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาที่วัดพระมหาธาตุ ๒ ครั้ง คือ

ครั้งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ ในจดหมายเหตุพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสแหลมมลายู
คราว ร.ศ. ๑๑๗(๑) กล่าวไว้ว่า

วันที่ ๓ เวลาเช้าโมงเศษ เสด็จลงเรือพระที่นั่งกรรเชียง
มาเข้าปากน้ำกะปุนที่ปากน้ำเป็นที่เล่นน้ำตื้นต้องขึ้นเรือพระที่นั่ง
ทางประมาณ ๕ เส้น จึงตีกรรเชียงได้ต่อมาถึงบ้านปากกะปุน
มีหมู่บ้านขึ้นไปถึงพลับพลาทิ้งอยู่ฝั่งข้างใต้ ประทับเรือพระที่นั่ง
เสด็จขึ้นประทับที่พลับปลา พอกระบวรพร้อมแล้วทรงม้าพระ
ที่นั่งไปตามถนนขึ้นไปถึงท่าแพ เลี้ยวลงทางทิศใต้มาถึงตลาด
ท่าวัง มีการตกแต่งใบไม้และธงผูกซุ้มรับเสด็จเป็นการครึกครื้น
ระยะทาง ๒๗๐ เส้น ถึงพลับปลาที่ประทับแรมเมืองนคร
ศรีธรรมราช ซึ่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษี
สว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช ทรงเป็นแม่กองกระทำ
การอยู่ที่หมู่บ้านประตูใหญ่นอกกำแพงเมืองทิศอุดร ครั้นเวลา
บ่าย ๕ โมง เสด็จออกทรงพระราชนานพร้อมด้วยกระบวร
นำตาม จากพลับพลาก่ายหลวงเข้าเมืองทางประตูทิศอุดรไป
ตามทางใหญ่ ถึงวัดพระบรมธาตุ เสด็จประทับในวิหารพระ
ธรรมศาลาทรงจุดเทียนนมัสการถวายฟุ่มพระพุทธรูป แล้วทรง

(๑) จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสแหลม
มลายู คราว ร.ศ. ๑๑๗ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ หน้า ๖๗ - ๗๒

ประเคนเทียนร้อยแก่พระครูถนอมกรรมเปรียญในเมืองนคร
ศรีธรรมราช แล้วทรงประเคนผ้าไตร พระสงฆ์ ๒๐ รูป กรอง
ไตร แล้วสวดพระพุทธมนต์สมโภชพระมหาธาตุแล้วเสด็จ
วิหารพระม้า(๑) ซึ่งเป็นทางขึ้นบนชั้นทักษิณพระบรมธาตุ
เสด็จพระราชดำเนินขึ้นบนชั้นทักษิณ ทรงประทับทักษิณพระบรม
ธาตุแล้วทรงจุดเทียนนมัสการแลถวายฟุ่มแล้วเสด็จลงทรงจุด
เทียนพรรษา ๓ เล่ม บูชาพระบรมธาตุที่อยู่ในวิหาร แล้วทรง
พระราชดำเนินทอดพระเนตรในบริเวณพระมหาธาตุแลฐาน
พระศรีมหาโพธิ์ แลวิหารเขียนซึ่งอยู่หลังเดียวกันกับวิหาร
พระม้า แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียน
แล้วเสด็จประทับที่พลับพลาซึ่งพระครูเทพมุนี (ปาน) ทำขึ้น
เป็นพลับพลาหลังคามุงกระเบื้อง ช่อฟ้าใบระกาหน้าบันประดับ
กระจก ที่วัดพระบรมธาตุนี้ พระครูเทพมุนีได้จัดการปฏิสังขรณ์
ได้ชักชวนชาวเมืองในหัวเมืองแหลมมลายูบักซ์ใต้ฝ่ายวันตก
ทั้งปวง ให้ช่วยด้วยทุนทรัพย์ เงินทองสิ่งของและช่วยด้วย
กำลังแรง ผู้มีศรัทธามาช่วยเป็นอันมาก ได้ตั้งที่ทำการเป็น
การใหญ่จัดการปฏิสังขรณ์ในบริเวณพระมหาธาตุทั่วไป แลได้
มีการสมโภชพระมหาธาตุในการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้

(๑) ที่เรียกว่าวิหารพระม้า เพราะมีรูปพระมหาสัตว์เสด็จทรงม้าเพื่อเสด็จออกภิเษก
กรรมนั้นไว้แต่โบราณ

เสด็จประทับที่พลับพลาแล้วเสด็จทอดพระเนตรละคอนที่พลับพลาโรงละคอนอีกแห่งหนึ่งมีละคอนเล่นเรื่องอิเหนา เป็นละคอนไทยฝึกหัดขึ้นในเมืองนี้ แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับค่ายหลวง เวลา ๒ หุ่่มเศษ มีหนังตลุงเล่นถวายที่พลับพลาประทับแรมที่นี้

วันที่ ๔ เวลากลางวันเสด็จออกทอดพระเนตรละคอน (ม) โนห์รา มีเล่นถวาย ๒ โรง แล้วพระกรุเทพมุนีเฝ้ารับสั่งด้วยเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระบรมธาตุ ทรงพระราชดำริห์ที่จะทรงปฏิสังขรณ์พระเจดีย์เล็กที่รายรอบพระมหาธาตุ แล้วทอดพระเนตรแห่ผ้าที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำขึ้นห่มพระมหาธาตุ แล้วพระมหารัตนธโช (ม่วง) เฝ้ารับสั่งถามด้วยการเล่าเรียนแลพระพิธีธรรมเมืองนครศรีธรรมราช สวดภาณยักษ์อย่างทำนองที่สวดกันอยู่ในเมืองนี้ ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมงเสด็จออกทรงม้าพระที่นั่ง เสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่ศาลชำระความ ทอดพระเนตรผู้พิพากษาชำระตัดสินความ แล้วเสด็จทรงนมัสการพระพุทธสิหิงค์ แล้วเสด็จพระราชดำเนินด้วยกระบวรม้าพระที่นั่งต่อไปถึงวัดพระบรมธาตุ เสด็จพระราชดำเนินเข้าไปประทับในวิหารพระธรรมศาลา ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญา

บัตรให้พระมหารตนธโซ (ม่วง) เปรียญ ๔ ประโยควัดท่าโพ
 เปนพระสิริธรรมมุนี ที่พระราชกณะใหญ่เจ้าคณะเมืองนคร-
 ศรีธรรมราช มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๔ ตำลึง ให้เลื่อนพระครู
 เทพมุนี วัดพระบรมธาตุ เปนพระครูเทพมุนีศรีสุวรรณอุป-
 ภิบาล เจ้าคณะเมืองนครศรีธรรมราช ผู้รักษาพระบรมธาตุมี
 นิตยภัตรราคาเดือนละตำลึงกึ่งพระราชทานไตรแพรทั้ง ๒ รูป
 แด่ตาลิบัตรแจกหักทองขวางสำหรับพระสิริธรรมมุนี แด่ตาลิ
 บัตรพุดตาลหักทองขวางสำหรับพระครูเทพมุนีนั้น โปรดเกล้าฯ
 ให้เจ้าพนักงานในกรุงเทพฯ ส่งออกมาถวายภายหลัง ขณะพระ
 ราชทานสัญญาบัตรนั้นมีพระสงฆ์สวดชยันโต ๑๐ รูป แล้วพระ
 สิริธรรมมุนีถวายยถาแต่ไม่ได้ถวายอดิเรก ครั้นเสร็จการทรงตั้ง
 ตำแหน่งยศพระสงฆ์แล้ว เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระ
 มหาธาตุที่วิหารพระม้า แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประทับใน
 ลานพระมหาธาตุด้านทักษิณ พระครูเทพมุนีได้จัดการที่จะยก
 จันทันทับเกษตรรอบพระมหาธาตุ ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระ
 บรมราชินีนาถได้พระราชทานเงินช่วยในการปฏิสังขรณ์แต่ก่อน
 ทรงจับเชือกชักจันทัน สมเด็จพระบรมราชินีนาถตามเสด็จ
 พระราชดำเนินไปด้วย ทรงจับเชือกเหมือนกัน แล้วพระบรม
 วงศานุวงศ์ ข้าราชการจับเชือกต่อไป พราหมณ์ให้คนทำงานรับ

และประโคมพิณพาทย์ ยกจันทันด้านทักษิณมุมตวันออกแล้ว
 เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตร ที่พักพระกรุเทพมุนีที่วัด
 หน้าพระธาตุ ตรงวัดพระบรมธาตุข้าม มีโรงครัว โรงเลี้ยง
 โรงการหลายหลัง มีผลไม้แลของบริโภคร่างๆ สำหรับเลี้ยง-
 คนทำงานซึ่งมีผู้เอามาถวายช่วยประทับประกาศกแต่งห้อยแขวน
 ทั่วไป เป็นที่ครึกครื้นน่าชื่นชม แล้วประทับที่กุฏิพระเทพมุนี
 แล้วเสด็จพระราชดำเนินมาขึ้นม้าพระที่นั่งที่วัดพระบรมธาตุ
 เสด็จพระราชดำเนินกลับ ถึงค่ายหลวงเวลาทุ่มเศษ คำวันนั้น
 มีละคอนที่โรงหลังค่ายหลวงเล่นเรื่องรามเกียรติ์เป็นละคอนของ
 ทรัพย์ภรรยาพระสิริธรรมบริรักษ์จัดเล่นขึ้นเอาอย่างละคอนใน
 กรุงเทพฯ เสด็จออกทอดพระเนตรที่พลับพลาโรงละคอน เสด็จ
 ขึ้นเวลา ๕ ทุ่ม

วันที่ ๕ เวลาเช้า ๔ โมง เสด็จขึ้นทรงช้างพระที่นั่งเสด็จ
 พระราชดำเนินจากค่ายหลวงไปข้ามลำน้ำแล้วผ่านไปในทุ่งนา
 เข้าในป่าระยะทางเกือบ ๒ ชั่วโมงถึงสวนแมงคุด ตำบล
 บ้านฉวนแหล่ ต้นแมงคุดมีเป็นดงใหญ่มีพลับพลารับเสด็จ
 ตกแต่งที่พื้นดินเตียนสะอาด ประทับช้างพระที่นั่ง เสด็จประพาส
 ในสวนนั้นแล้วเสวยกลางวันพลับพลา มีเพลงกระบอก
 ร้องถวาย เวลาบ่าย ๒ โมงครึ่งเสด็จกลับตามทางเดิม มาถึง
 พลับพลาบ่าย ๔ โมงเศษเวลาเย็นเสด็จออกทรงพระดำเนิน

ประพาสที่สนามหน้าเมือง แลเสด็จทอดพระเนตรหมู่บ้านแขก
ที่ริมน้ำ ทรงพลับพลาไปข้างตะวันตก เสด็จกลับย่ำค่ำเศษ เวลา
ยามเศษเสด็จออกทอดพระเนตรละคอนที่พลับพลาเหมือน
เวลาวานนี้ ละคอนของพิณภรรยาพระสิริธรรมบริรักษ์เล่นเรื่อง
อิเหนา จัดเล่นขึ้นตามอย่างละคอนในกรุงเทพฯ ๖ เป็นคู่แข่งกับ
ละคอนของทรัพย์ที่เล่นถวายเวลาวานนี้ แลละคอนโรงนี้ก็ได้
เล่นถวายทอดพระเนตรที่วัดพระบรมธาตุเมื่อวันที่ ๓ นั้น เสด็จ
ขึ้นเวลา ๕ ทุ่มเศษ

วันที่ ๖ เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จออกทรงม้าพระที่นั่ง
ออกจากพลับพลาที่ประทับแรม เข้าในกำแพงเมืองเลี้ยวไปทาง
ถนนริมกำแพงเมือง ประทับทอดพระเนตรเรือนจำที่ขังนักโทษ
อยู่ที่บ่อหม แล้วทรงม้าพระที่นั่งต่อมาตามถนนริมกำแพงด้าน
ตะวันตก มาเลี้ยวเข้าถนนใหญ่ประทับที่วัดพระบรมธาตุ ทรง
นมัสการแล้วเสด็จทอดพระเนตรการในลานพระมหาธาตุ ทรง
พระราชดำริห์ที่จะทรงปฏิสังขรณ์วิหารสามจอมที่อยู่ในบริเวณ
ลานพระมหาธาตุ มีพระเจดีย์ใหญ่ต่อเนื่องจากวิหารแล้วทรงม้า
พระที่นั่ง เสด็จประทับที่ศาลหลักเมืองทอดพระเนตรเทวรูป
แล้วเสด็จพระราชดำเนินมาออกนอกกำแพงเมือง ผ่านพลับพลา
ค่ายหลวง มีพระสงฆ์สวดชัยันโตที่วัดประตู่ขาวใกล้พลับพลา
เหมือนเมื่อเวลาเสด็จขึ้น เสด็จพระราชดำเนินต่อมาถึงร่มไม้ใหญ่

หยุดม้าพระที่นั่งพักครู่หนึ่งแล้วเสด็จต่อไปถึงทางแยกเข้าสวน
ป่าละเมาะ ทรงม้าพระที่นั่งประพาสในที่นั้น เสด็จลงจากม้า
พระที่นั่ง ๒ แห่ง ที่นี้เป็นเนินแลมีต้นไม้เป็นหย่อม ๆ มีที่เตียน
หญ้าขึ้นเขียวงามเหมือนหนึ่งสวนที่คนทำ แลไปจากเนินเห็น
ทุ่งนา แลมีต้นสาวหยุดดอกดกหอมระรื่นไปเป็นที่งามน่าชม
มาก โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามที่นี้ว่า “สวนราชฤดี” ที่
ซึ่งเป็นสวนนี้ยาวประมาณ ๖๐ เส้น กว้างประมาณ ๑๕ เส้น
แล้วทรงม้าพระที่นั่งต่อไปลัดเลาะไปตามหย่อมไม้มาเข้าทาง-
เดิม ค่ำมืดในระยะทางมาถึงตำบลท่าแพเวลาทุ่มเศษ มี
พลับพลาแลสพาน้ำ ประทับเสวยเครื่องว่างแล้วเสด็จลงเรือ
พระที่นั่งออกจากท่าแพล่องมาตามลำน้ำทางกว่าครึ่งชั่วโมงจึง
ถึงท่าซึ่งเสด็จขึ้นบกเมื่อขามาแล้วไปออกปากน้ำเป็นเวลาเช้าขึ้น
เรือพระที่นั่งไปได้สควกพันที่ต้น แล้วเรือสกรูจมาถึงเรือพระ
ที่นั่งมหาจักรีเวลายามเศษเสด็จขึ้น ครั้นเวลา ๒ ยาม เรือพระ
ที่นั่งใช้จักรต่อมา

ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ ปรากฏในจดหมายเหตุเสด็จ
ประพาสในแหลมมลายูว่า(๑)

(๑) จดหมายเหตุเสด็จประพาสแหลมมลายู กราว ร.ศ. ๑๒๔ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๗

วันที่ ๓ เวลาเช้า ๒ โมงเศษ เสด็จประทับเรือพระที่นั่ง
 กรรเชียง เรือกลไฟจนถึงที่ต้นปากน้ำกะพูนเรือพระที่นั่งต้อง
 เข็นหน่อยหนึ่งแล้วเข้าลำน้ำกะพูนมาขึ้นท่าแพเป็นต้นทางถนน
 พระราชดำเนียร ระยะทางเรือเคียวแต่เรือพระที่นั่งมหาจักรีจนถึง
 ท่าแพ ๓๐๐ เส้นเศษ เมื่อเสด็จพระราชดำเนียรขึ้นที่สะพานท่าหน้า
 พระยาสุโขมนัยวินิต พระยาสุนทรทราทรธุรกิจกับข้าราชการมณฑล
 นครศรีธรรมราชเฝ้าอยู่ที่นั่น มีพระราชดำรัสปราโศแล้วเสด็จ
 ประทับ ณ พลับพลาท่าน้ำครู่หนึ่ง แล้วเสด็จขึ้นทรงรถพระ
 ที่นั่งที่จัดไปรับเสด็จแต่กรุงเทพฯ ๖ เสด็จพระราชดำเนียรไปตาม
 ทางถนนราชดำเนียร ประทับในระหว่างทาง ทรงฉายรูปหลาย
 แห่ง เสด็จถึงที่ว่าการเมืองซึ่งจัดเป็นที่ประทับแรมเวลาบ่าย
 โมงเศษ

ครั้นเวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จทรงรถพระที่นั่งไปที่วัด
 สอนปาน ทอดพระเนตรที่ตึกศพเจ้าจอมมารคาน้อยใหญ่ใน
 รัชกาลที่ ๓ กับหม่อมราชวงศ์หญิงมารดาพระยานครศรีธรรม
 ราชแล้วเสด็จวัดพระมหาธาตุ ทรงนมัสการพระมหาธาตุแล้ว
 เสด็จประทับในวิหารธรรมศาลา พระราชาคณะ พระครูฐานานู
 กรมเจริญพระพุทธรมณต์เป็นการสมโภชพระมหาธาตุเวลาค่ำ
 เสด็จกลับพลับพลาประทับแรม

วันที่ ๔ เวลาโม่งเช้า เสด็จทรงรถพระที่นั่งประพาส
 ประทับทรงฉายรูปในระยะเสด็จพระราชดำเนินจนถึงวัดพระ
 มหาธาตุ พระราชทานอาหารบิณฑบาตเลี้ยงพระสงฆ์ซึ่งมา
 สวดมนต์เมื่อวานนี้ แล้วเสด็จทอดพระเนตรในเขตวัดแลทรง
 ฉายรูป ประทับเสวยเครื่องว่างที่ในวัดแล้วเสด็จมาประทับใน
 วิหารธรรมศาลา ทรงจุกเทียนนมัสการ แล้วพระสงฆ์ที่ฉันนั้น
 สวดถวายอนุโมทนาจบแล้ว พราหมณ์เวียนเทียนสมโภช เวลา
 บ่ายโม่งเศษเสด็จกลับมาประทับที่พลับพลาประทับแรม เวลา
 บ่าย ๔ โมงเศษเสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับ ณ พลับพลา
 วัดสวนปานทรงลั่นนาคเพลิงและทรงฝึกแควพระราชทาน
 เพลิงศพเจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่และศพหม่อมราชวงศ์หญิง
 มารดาพระยานครศรีธรรมราช พระราชทานไตรบังสุกุลศพละ
 ๕ ไตร ผ้าขาวศพละ ๑๐ พับ พระราชทานเพลิงแล้วเสด็จ
 ประพาสตามทางถนนรอบกำแพงเมืองด้านตะวันตก แล้วเสด็จ
 กลับพลับพลาประทับแรม

วันที่ ๕ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออก ณ สนามหน้า
 พลับพลาทอดพระเนตรการแห่ผ้าห่มพระมหาธาตุแล้วเสด็จขึ้น
 เวลาบ่าย ๕ โมง เสด็จออกทรงรถประพาสวัดมหาธาตุ ประทับ
 ที่วิหารพระม้าแลทรงฉายรูป ทอดพระเนตรพระระเบียง พระ

วิหารเขียน พระศรีมหาโพธิ แล้วมาประทับทอดพระเนตร
ละคอนของทวีปย์ภรรยาพระสิริธรรมบริรักษ์ เวลา ๒ หุ่่มเศษ
เสด็จกลับพลับพลาประทับแรม

วันที่ ๖ เวลาเช้า ๒ โมงเศษ เสด็จทรงรถพระที่นั่ง
ไปประพาสสวนสหาย ทรงฉายรูปแล้วเสด็จต่อไป ถึงสวน
ราชฤดี ประทับทรงฉายรูปแล้วเสด็จกลับมาเลี้ยวขึ้นถนนท่าโพธิ
ซึ่งเป็นถนนเลียบริมลำพระยาไปถึงวัดท่าโพธิ เสด็จประทับใน
พระอุโบสถ พระสิริธรรมมุนีกับพระสงฆ์รับเสด็จอยู่ที่วัดนี้
ประทับตรัสกับพระสิริธรรมมุนี แล้วเสด็จทอดพระเนตร
โรงเรียนและกุฏิพระสิริธรรมมุนี และหอไตรของเก่า
ทรงฉายรูปและพระราชทานเสมาเด็กแล้วเสด็จกลับตามทาง
เดิมมาประทับทอดพระเนตรออฟฟิศกรมแผนที่ แล้วเสด็จกลับ
พลับพลาประทับแรม

เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับ
ณ หอที่นั่งในจวนเก่าของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เจ้าพนักงาน
การเชิญพระอัฐิแลอัฐิท่านผู้เนื่องในวงศ์เมืองนครศรีธรรมราช
คือ

พระอัฐิ กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์
พระเจ้าบวรวงศ์เธอชั้น ๑ พระองค์เจ้าปัทมราช
พระเจ้านครราชวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมวงศ์

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พัฒน์)

เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย)

เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง)

เจ้าจอมมารตาน้อยใหญ่ ในรัชกาลที่ ๑ เจ้าจอมมารดา
ของกรมพระราชวังบวรมหาดักคิพลเสพย์

เจ้าจอมมารตาน้อยเล็ก ในกรมพระราชวังบวรมหา-
สุรสิงหนาท เจ้าจอมมารดาของพระองค์เจ้า
ปัทมราช

ท่านผู้หญิงอิน ภรรยาเจ้าพระยานครน้อย

เจ้าพระยามหาสิทธิธรรม

พระยาเสนหามนตรี

เจ้าจอมมารตาน้อยใหญ่ ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอม
มารดาของพระองค์เจ้าเฉลิมวงศ์

หม่อมราชวงศ์หญิง หลานเจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทร-
รณเรศเป็นภรรยาเจ้าพระยานคร น้อยกลาง

รวม ๑๓ พระโกษฐ์และโกษฐ์มาตั้ง ทรงทอดผ้าไตร ๕ ไตร
ผ้าขาว ๑๐ พับสดับปกรณ์แล้วสดับปกรณ์รายร้อยบัจจยมูลรูปละ
๑ บาทอีกร้อยรูป แล้วเสด็จทรงรถพระที่นั่งออกไปทางประตู
ไชยทิศใต้ ซึ่งเป็นทางไปเมืองพัทลุง ถึงศาลาไม้ไชยซึ่งเป็น

ทางแยกตัดตรงไปตะวันตกถึงเขาสนแหลมมลายูข้ามไปเมืองตรัง ประทับทอดพระเนตรและทรงฉายรูป แล้วเสด็จกลับมาวัดพระมหาธาตุ ทอดพระเนตรละคอนซึ่งพิณภรรยาพระ-สิริธรรมบริรักษ์จัดเล่นถวายที่ในวัดนั้น เป็นคู่แข่งกับทรัพย์ที่เล่นถวายเมื่อวันก่อนครู่หนึ่งแล้วกลับพลับพลาประทับแรม

วันที่ ๗ เวลาเช้า ๓ โมง เสด็จลงเรือมาดเก๋ง ซึ่งจัดเป็นเรือพระที่นั่งที่คูเมืองค้ำเหนื่อออกมาตามคลองนครพระยา ซึ่งพระยาสุขุมนัยวินิตได้ขุด พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ทรงเปิดเมื่อเวลาเสด็จมาหัวเมืองปักษ์ใต้ นั้น ทรงมาตามทิศตะวันออกมีทำนบกั้นเป็นตอน ๆ ทางประมาณ ๑๕๐ เส้นถึงปากคลองต่อลำนคร ล่องลงตามลำน้ำออกทะเล แล้วมีเรือกลไฟรับจูงมาถึงเรือพระที่นั่งมหาจักรี เวลาบ่าย ๒ โมง เสด็จขึ้นประทับแรมในเรือพระที่นั่งมหาจักรี

วันที่ ๘ เวลาเช้า ๓ โมง เสด็จลงประทับเรือพระที่นั่งมาดเก๋งลำที่ทรงเมื่อวานนี้ เรือกลไฟจูงออกจากเรือพระที่นั่งมหาจักรีที่ทอดอยู่ที่เดิมตรงปากกะพูน ไปประพาสตำบลปากพนังซึ่งอยู่ที่สุดอ่าวแหลมตะลุมพุก ระยะทางเรือเค็ดถึงหมู่บ้านปากน้ำปากพนัง ๓ ชั่วโมง เมื่อเรือพระที่นั่งใกล้จะถึงปากน้ำมีเรือราษฎรเป็นอันมากออกมารับเสด็จให้ถวายไชยมงคล

และตามเสด็จมาทั้งสองข้างเรือพระที่นั่ง เสด็จขึ้นไปทางเหนือ
น้ำอีกหน่อยหนึ่งถึงโรงสีกลไฟของจีนโก้หักหัง ยี่ห้อเตาแข็งซึ่ง
ตั้งขึ้นใหม่ จีนโก้หักหังกับบุตรและญาติได้จัดการรับเสด็จและ
เชิญเสด็จทรงเปิดโรงสีแปนฤกษ์ เสด็จพระราชดำเนินไปทรง
ตัดเชือกที่ประตูทางจะเข้าไปในโรงเครื่องจักร เป็นสมมติว่า
ทรงเปิดโรงสีนั้นแล้ว ทรงพระราชดำเนินทอดพระเนตรห้อง
ต่าง ๆ ซึ่งเปิดทำการถวายเป็นพระเนตรทั่วแล้ว เสด็จมา
ประทับเสวยกลางวันที่บ้านนายอำเภอสวยแล้วเสด็จทรงพระ
ราชดำเนินทอดพระเนตรร้านของถวายเป็นซึ่งข้าราชการและราษฎร
ในอำเภอนี้จัดมาถวาย แลมีการเล่นหนังตลกและโน้ห์รา
ด้วย เวลาบ่าย ๓ โมงครึ่งเสด็จกลับตามทางเดิม ถึงเรือพระที่นั่ง
มหาจักรีเวลา ๒ ทุ่ม เสด็จขึ้นประทับบนเรือพระที่นั่งมหาจักรี
เวลายามหนึ่งเรือพระที่นั่งออกจากอ่าวเมืองนครศรีธรรมราช

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖
เสด็จประพาสเมืองนครศรีธรรมราช ๒ ครั้ง ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.
๒๔๕๒ ขณะทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรม
โอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งได้ทรงพระราชนิพนธ์
เรื่องราวการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้ไว้ในจดหมายเหตุสมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร เสด็จหัวเมืองปักษ์ใต้
ร.ศ. ๑๒๘ และครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ทรงนมัสการและ
สมโภชพระมหาธาตุตามราชประเพณี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงนมัสการและทรงประกอบพระราชพิธีสมโภชพระบรมสารีริกธาตุหลายครั้ง และเมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงยกช่อฟ้าพระวิหารหลวง

งานประจำปีของวัด

งานประจำปีของวัดพระมหาธาตุคือการสมโภชองค์พระมหาธาตุเจดีย์ จัดขึ้นปีละ ๒ ครั้ง คือในวันมาฆบูชา และวันวิสาขบูชา เฉพาะวันวิสาขบูชา ทางคณะกรรมการจัดให้มีงานสมโภชอย่างมโหฬาร ๗ วัน ๗ คืน นอกจากพิธีสมโภชแล้วยังมีการออกร้านขายของการแสดงมหรสพต่าง ๆ มีประชาชนชาวบักซ์ได้พากันมาในงานนี้เป็นจำนวนมาก

ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานวัดพระมหาธาตุ

วัดพระมหาธาตุ เป็นวัดที่มีความสำคัญต่อพุทธศาสนิกชน เป็นสมบัติที่จะต้องช่วยกันทะนุบำรุงรักษาไว้เป็นมรดกของชาติ เพื่ออนุชนรุ่นหลังจะได้เห็นและศึกษา รัฐบาลจึงได้ประกาศขึ้นทะเบียนวัดพระมหาธาตุเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ ดังนี้

ประกาศกรมศิลปากร^(๑)

กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๗๗ กรมศิลปากรได้จัดทำบัญชีโบราณสถานทั้งหลายที่มีอยู่ในประเทศสยามขึ้นไว้ส่วนหนึ่งดังต่อไปนี้

จังหวัดนครศรีธรรมราช

๑. กำแพงเมือง อำเภอเมือง ตำบลประตูไชยเหนือ^(๒)
๒. หอพระอิศวร อำเภอเมือง ตำบลประตูไชยเหนือ
๓. โบสถ์พราหมณ์ อำเภอเมือง ตำบลประตูไชยเหนือ
๔. หอพระนารายณ์ อำเภอเมือง ตำบลประตูไชยเหนือ
๕. วัดพระมหาธาตุ อำเภอเมือง ตำบลพระเสื้อเมือง^(๓)
๖. หอพระสิทธิ์ อำเภอเมือง ตำบลพระเสื้อเมือง
๗. ฐานพระสยาม อำเภอเมือง ตำบลพระเสื้อเมือง

(๑) ราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๕๓ ภาค ๑ พ.ศ. ๒๔๗๙ หน้า ๑๕๒๖ - ๑๕๓๖

(๒) ปัจจุบันเป็น ตำบลในเมือง

(๓) ปัจจุบันเป็น ตำบลในเมือง

๘. ศาลพระเสื้อเมือง อำเภอมือง ตำบลพระเสื้อเมือง
 ๙. วัดหน้าพระลาน อำเภอมือง ตำบลพระเสื้อเมือง
 ๑๐. พระเจดีย์ยักษ์ อำเภอมือง ตำบลคลัง
 ๑๑. วัดประคู้ อำเภอมือง ตำบลท่าวัง
 ๑๒. วัดแจ้ง อำเภอมือง ตำบลท่าวัง

กรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ
 ประกาศ ณ วันที่ ๑๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๙

วิจิตรวาทการ (๑)

อธิบดี

จำนวนพระภิกษุจำพรรษา

ในปี พ.ศ. ๒๔๑๙^๕ วัดพระมหาธาตุ มีจำนวนพระภิกษุ
 และสามเณรจำพรรษาดังนี้

พระภิกษุ	๓๐ องค์
สามเณร	๑๓ องค์
รวม	๔๓ องค์

ลำดับเจ้าอาวาส

เนื่องจากวัดพระมหาธาตุไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา การดูแลรักษาเป็นหน้าที่ของคณะสงฆ์ในเมืองนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะผู้ดำรงสมณศักดิ์ที่ “พระครูเหมเจตยานุรักษ์” ต่อมาในสมัยที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ทรงดำรงตำแหน่งอุปราชมณฑลปักษ์ใต้ ได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์จากวัดเพชรจิจิก ตำบลศาลามีชัย อำเภอมืองนครศรีธรรมราช มาเป็นเจ้าอาวาสอยู่จำพรรษาเพื่อดูแลรักษาวัด วัดพระมหาธาตุจึงมีพระสงฆ์อยู่ประจำตั้งแต่นั้นมา และมีเจ้าอาวาสรับผิดชอบสืบต่อมาดังนี้

๑. พระวินัยธร (นุ่น) เป็นพระวินัยธรของจังหวัด สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ทรงอาราธนามาจากวัดเพชรจิจิก นับเป็นเจ้าอาวาสรูปแรก

๒. พระครูปลัดแก้ว จากวัดพระนคร อยู่ทางทิศตะวันตกติดต่อกับวัดพระมหาธาตุได้มารักษากการในตำแหน่งเจ้าอาวาสสืบต่อจากพระวินัยธร (นุ่น) ซึ่งมรณภาพ แต่ต่อมาพระครูปลัดแก้วได้ลาสิกขา

๓. พระญาณเวที (ยติกเถร ลือ เปரியัญ) ภูมิลำเนาเดิม อยู่บ้านคอนก้น อำเภอสติงพระ จังหวัดสงขลา เข้าไปศึกษา อบรมในสำนักของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม มาเป็น เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุและเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช ระยะเดียวกับที่กระทรวงธรรมการประกาศเปลี่ยนชื่อวัดพระบรมธาตุ เรียกว่าวัดพระมหาธาตุ ภายหลังท่านได้ย้ายไปเป็น เจ้าคณะสำราญมณฑลปัตตานีและปราจีนบุรี และได้ดำรง สมณศักดิ์ที่พระเทพญาณ เจ้าอาวาสวัดบูรณศิริมาตยาราม อำเภอพระนคร กรุงเทพมหานคร มรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ รวมอายุได้ ๙๖ ปี

๔. พระรัตนธัชมุนี (คุณฐาภรโณ แบน เปரியัญ) เมื่อ ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระครูเหมเจตยานุรักษ์เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ ภูมิลำเนาเดิมอยู่บ้านปานพูน ตำบลปากพูน อำเภอ เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ เข้าไปศึกษาอบรมใน สำนักของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ ย้ายไปเป็นผู้ช่วย เจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส พ.ศ. ๒๔๕๘ ย้ายไปดูแลรักษา วัดพิชยญาติการาม พ.ศ. ๒๔๖๑ กลับไปศึกษาอบรมต่อ ณ วัด

บวรนิเวศวิหาร พ.ศ. ๒๔๑๒ ย้ายกลับมาช่วยท่านเจ้าคุณอาจารย์
พระรัตนธัชมุนี รัตนธัษเฐร วัดท่าโพธิ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช
พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นเจ้าอาวาสวัดมเหยงคณ์ พ.ศ. ๒๔๗๐ ย้ายมา
ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุและอยู่ตลอดมาจนถึง
ปัจจุบันนี้ (พ.ศ. ๒๕๑๙)

การปกครองในวัด

การปกครองพระภิกษุสามเณรในวัด แบ่งเป็น ๒ คณะ
เรียกว่า คณะเหนือ คณะใต้ มีรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วย
เจ้าอาวาสเป็นผู้ควบคุมดูแลในคณะนั้น ๆ

ส่วนการควบคุมดูแลจัดการศาสนสมบัติของวัดนั้น
เดิมทางคณะกรรมการจังหวัดเป็นผู้ควบคุม ทางวัดจะใช้จ่าย
บูรณะซ่อมแซมหรือก่อสร้างสิ่งใด ต้องทำฎีกาขอเบิกจากจังหวัด
คลังจังหวัดเป็นผู้เก็บรักษาหลักฐานการใช้จ่ายต่าง ๆ ต่อมาทาง
วัดมีความจำเป็นต้องเร่งพัฒนาวัดให้เจริญก้าวหน้า ทั้งในเขต
พุทธาวาสและสังฆาวาส ทางคณะสงฆ์จึงขอโอนการจัด
ประโยชน์เกี่ยวกับศาสนสมบัติของวัดมาจัดการเอง โดยแต่งตั้ง
กรรมการขึ้นคณะหนึ่งเรียกว่า คณะกรรมการจัดประโยชน์ของ
วัดพระมหาธาตุอยู่ในบังคับบัญชาของเจ้าอาวาส และให้

เจ้าอาวาสวางระเบียบข้อบังคับไว้สำหรับปฏิบัติให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ กฎกระทรวง และกฎหมายเถรสมาคม การใช้จ่ายเงินผลประโยชน์ ได้ทำเป็นงบประมาณ ผ่านกรมการศาสนาและมหาเถรสมาคม อนุมัติเป็นรายปี จนกระทั่งทุกวันนี้

การศึกษาภายในวัด

การศึกษาอบรมสำหรับพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดเดิมที่ก็จัดการศึกษาอบรมตามแบบโบราณ เหมือนวัดในชนบททั่วไป กระนั้นการศึกษาเจริญขึ้นทั้งทางพุทธจักรและอาณาจักรทางวัดได้จัดตั้งสำนักเรียนนักรธรรมและบาลี^(๑) ขึ้น สำหรับศิษย์วัดได้ตั้งโรงเรียนภาษาไทยขึ้น ซึ่งปัจจุบันเป็นหน้าที่ของฝ่ายอาณาจักรควบคุมดูแลรับนักเรียนตั้งแต่อนุบาลถึงชั้นประถมศึกษา และได้รับยกย่องเป็นโรงเรียนตัวอย่างของจังหวัด

สำหรับการศึกษาของภิกษุสามเณรนั้น บางครั้งก็มีภิกษุสามเณรเล่าเรียนกันมาก แต่บางครั้งก็ลดลงเช่นในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ไม่มีครูทำการสอนเลย นักเรียนต้องไปเรียนที่วัดอื่น

(๑) โรงเรียนปริยัติธรรม นอกจากใช้เป็นที่สอนนักรธรรมของพระภิกษุสามเณรที่มาจากวัดธรรมยุติกนิกาย เช่น วัดเพชรจริก วัดมเหยงคณ์ วัดศรีทวี วัดท่าโพธิ์ และพระวาาสที่ประสงค์จะเรียนนักรธรรม แล้ว ยังใช้เป็นที่พักของพระอาคันตุกะและพุทธศาสนิกชนจากต่างจังหวัด

และทางวัดพยายามส่งเสริมโดยการคัดเลือกนักเรียนที่เรียนดี
เข้าไปศึกษาในกรุงเทพฯ ในนามของวัดพระมหาธาตุบึงละ
หลาย ๆ รูป เป็นลำดับมา

การเผยแผ่ภายในวัด

วัดพระมหาธาตุ เป็นจุดศูนย์กลางของการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาในภาคใต้มาช้านาน โดยเฉพาะการแสดง
พระธรรมเทศนาในวิหารกตและวิหารทับเกษตร มีเป็นประจำ
ทุกวันธรรมสวนะ ก่อนและหลังการแสดงธรรมมีการอ่าน
หนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนา เป็นทำนองเสนาะภาษาพื้นเมือง
เรียกว่า โอ้เอ้วิหารราย ซึ่งยังคงรักษาอยู่จนบัดนี้

นอกจากการแสดงธรรมดังกล่าวแล้ว คนในภาคใต้
ส่วนมากนิยมกันว่า ถ้าได้อุปสมบทที่วัดพระมหาธาตุแล้ว
เท่ากับได้บวชในสำนักพระพุทธเจ้าทีเดียว บางคนได้บวชไว้
เมื่อคราวเจ็บไข้ได้ป่วย เมื่อหายแล้วก็มาบวชแก้บน ปรากฏว่า
ปีหนึ่ง ๆ มีผู้มาขออุปสมบทในวัดพระมหาธาตุเป็นจำนวนมาก
วัดพระมหาธาตุจึงจัดได้ว่าเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุท-
ทธศาสนาในภาคใต้

การสาธารณูปการ

โดยที่วัดพระมหาธาตุแต่เดิมไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา การบำรุงรักษาพระเจดีย์และถาวรวัตถุต่าง ๆ ภายในเขตพุทธาวาส เป็นหน้าที่ของฝ่ายบ้านเมืองร่วมกับคณะสงฆ์ เช่น สมัยพระครูเทพมุนี (ปาน) และพระครูเนียม ซึ่งนับว่าเป็นการบูรณะครั้งใหญ่ แต่ท่านทั้ง ๒ ก็มีได้อยู่ประจำวัดพระมหาธาตุ สมัยเจ้าอาวาสรูปที่ ๑ และที่ ๒ ก็ได้อาศัยกุฏิเล็ก ๆ อยู่ในบริเวณวัดพระเดิมและวัดมังกุด ซึ่งได้รวมเข้ากับวัดพระมหาธาตุแล้ว ก็ไม่ปรากฏว่าได้พัฒนาอะไรมากนัก

สมัยเจ้าอาวาสรูปที่ ๓ พระญาณเวที ท่านได้ชักชวนกำนันตำบลต่าง ๆ ในอำเภอเมือง นครศรีธรรมราชร่วมกันสร้างกุฏิไม้หลังเล็ก ๆ ไว้ในวัดพระมหาธาตุตำบลละ ๑ หลัง มีป้ายบอกชื่อตำบลต่าง ๆ นั้นไว้ทุกหลัง ซึ่งบัดนี้รื้อถอนไปหมดแล้ว

สมัยพระรัตนธัมมิ (แบน กณฺฐาภฺรโณ เปริยญฺ) เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันได้เริ่มพัฒนาวัดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นต้นมา โดยอำนวยการสร้างด้วยตนเองบ้าง มอบหมายให้รองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสบ้างวัดพระมหาธาตุจึงอยู่ในสภาพสวยงามดังที่เห็นในปัจจุบัน.

ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช^(๑)

อาทิเดิมยังมีเมืองหนึ่งชื่อทนต์บุรี เจ้าเมืองชื่อท้าวโกสืหาราช มีพระอรรคมเหสีชื่อนางมหาเทวี มีพระราชบุตรผู้พี่ชื่อนางเหมขลา ชายชื่อเจ้าทนต์กุมาร และยังมีเมืองหนึ่งชื่อเมืองทนต์บุรี อยู่ข้างฝ่ายทักษิณทิศ เจ้าเมืองชื่อท้าวอังกุสราชมหาราช อรรคมเหสีชื่อว่าจันทเทวี และท้าวอังกุสราชมหาราชชิงพระทันตธาตุแก่ท้าวโกสืหาราชๆ ก็ขาดหัวข้างเสียเมืองแก่ท้าวอังกุสราชมหาราช นางเหมขลา กับเจ้าทนต์กุมารก็รับเอาพระทันตธาตุลงสำเภาไปเมืองลังกาเกิดลมร้ายสำเภาแตก เจ้าทนต์กุมารกับนางเหมขลา ก็พาพระทันตธาตุ ชดช้นที่หาดทรายแก้วชลรอบ ก็เอาพระธาตุฝังไว้ที่หาดทราย แล้วก็เข้าเรือนอยู่ในที่ลับ

(๑) หนังสือเรื่องตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชนี้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ได้ทรงพิมพ์คำอธิบายไว้ในคราวพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๑ ว่า

“หนังสือนี้พิมพ์ตามต้นฉบับที่มีอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณ เป็นหนังสือกระดาษฝรั่งเขียนเส้นหมึก ต้นฉบับนี้เป็นสำเนาคัดจากหนังสือเก่า เห็นได้ตามตัวสกกดและด้อยคำสำนวน ซึ่งเก่าก่อนเวลาที่ให้หมึกและกระดาษอย่างนั้น

การพิมพ์ครั้งนี้ได้สั่งให้พิมพ์ตามต้นฉบับ มิให้แก้ตัวสกกดหรือด้อยคำอะไรเลยที่ทำเช่นนี้กลัวเหตุ ๒ ประการ

ยังมีพระอรหันต์องค์หนึ่ง ชื่อพระมหาเถรพรหมเทพมา
โดยนภากาศ เห็นรัศมีพระธาตุช่วงโชตินาการขึ้น พระมหาเถร
ก็ลงนมัสการพระธาตุ นางเหมชาลากับเจ้าทันตกุมารก็เล่าความ
แก่พระมหาเถร เหมือนกล่าวมาแล้วแต่หลัง แลพระมหาเถร
ทำนายว่าในหาดทรายชลรอบนเปื้องหน้ายังมีพระยาองค์หนึ่ง

ประการที่ ๑ การเขียนตัวสกคหนังสือไทยนั้นเปลี่ยนอยู่เสมอ และยังไม่
เห็นท่าทางที่จะหยุดเปลี่ยน ความเปลี่ยนเป็นลำดับมานั้นเป็นสิ่งที่ผู้ศึกษา
พึงสังเกต ถ้าพิมพ์หนังสือไว้ตามฉบับเดิม ก็เป็นเครื่องช่วยศึกษาได้ข้าง
หนึ่ง

ประการที่ ๒ คำในหนังสือนี้มีเป็นอันมากที่ผู้ตรวจไม่เข้าใจ อาจเป็น
ด้วยผิดก็ได้ เป็นด้วยเราไม่รู้ก็ได้ สิ่งที่เราไม่รู้ เราจะว่าผิดเพราะเหตุนั้น
หาได้ไม่ คำที่ผู้ตรวจไม่เข้าใจ ถ้าแก้จนเข้าใจก็เป็นความเคาของผู้ตรวจคน
เดียว ผู้อ่านซึ่งไม่เคยเห็นต้นฉบับก็ไม่มีโอกาสจะช่วยเคาหรือแสดงความรู้
ความเห็นบ้าง ความเห็นนั้นไม่จำเป็นจะเป็นความรู้ แต่ในเวลาที่มีความรู้
แน่นอนยังไม่มี ความเห็นก็ย่อมจะเป็นประโยชน์

หนังสือนี้สันนิษฐานว่าแต่งในแผ่นดินพระนารายณ์ ศักราชในที่สุดบอปปี้
ในปลายแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง

ส่วนเนื้อเรื่องซึ่งว่าเป็นตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราชนั้น ก็เป็นตำนาน
อย่างนิทานประจำท้องถิ่น มีโน่นปนนี่มากมาย แต่ความจริงอาจมีมาเดิมบ้าง
และไม่มีอะไรที่ทำให้เห็นว่าผู้แต่งไม่เชื่อว่าเป็นความจริงทั้งนั้น แม้ที่กล่าวถึง
ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ และพญาครุฑพญานาค ก็กล่าวตามที่เชื่อกันว่าจริง ถ้าจะว่า
ที่แท้เรื่องพระธาตุปาฏิหาริย์นั้นคนยังเชื่อกันอยู่จนเวลานี้

แต่ถ้าจะตั้งปัญหาว่าหนังสือนี้มีประโยชน์เพียงใด ในโบราณคดีก็ยากที่จะ
ตอบได้ การหาหลักฐานโบราณคดี ถ้าไม่มีอะไรดีกว่านิทาน ก็ต้องรับเอา
นิทานเข้าประกอบหนังสือนี้ จึงอาจเป็นประโยชน์ได้บ้างในทางโบราณคดี "

ชื่อพระยาศรีธรรมมาโคกราชจะมาตั้งเป็นเมืองใหญ่ แล้วจะก่อพระมหาธาตุสูงได้ ๓๗ วา แล้วพระมหาเถรส่งเจ้าสองพี่น้องไว้ ว่ามีทุกข์สิ่งใดให้เจ้าลำนึกถึงพระองค์ ว่าเท่านั้นแล้วพระมหาเถรก็กลับไป

เจ้ากุมารทั้งสองก็พาพระธาตุนั้นไป ครั้นถึงท่าเมืองตรังก็โดยสารสำเภามาถึงกลางทะเลใหญ่ ก็เกิดอัศจรรย์ใช้ใบสำเภามาได้ ชาวสำเภาก็ชวนกันว่า เจ้าทั้งสองนี้ลงโดยสารสำเภาก็เกิดอัศจรรย์ขึ้น และว่าจะฆ่าเจ้าทั้งสองนั้นเสียเจ้าทั้งสองก็ลำนึกถึงพระมหาเถรๆ ก็นิमितเป็นครุฑพีกประมาณข้างละ ๓๐๐ วา เสด็จมาในอากาศอัศจรรย์ก็หาย และพระมหาเถรบอกแก่ชาวสำเภาว่า พระญาณาคพาบวิวารขึ้นมานมัสการพระธาตุจึงเกิดอัศจรรย์ ว่าเท่านั้นแล้วพระมหาเถรก็เสด็จไป นายสำเภาก็ใช้ใบไปถึงเมืองลังกาทวีป เจ้าลังกาก็รับพระธาตุขึ้นไว้บนปราสาทแล้วจึงตรัสถามเจ้าสองพี่น้องว่าจะกลับไปเมืองทนต์บุรีเล่า เจ้าลังกาก็ให้แต่งสำเภาให้เจ้าสองพี่น้องแล้วบรรทุกของให้เต็มสำเภา แล้วจึงแต่งราชสารไปถึงเจ้าเมืองทนต์บุรีว่าเป็นบุตรท้าวโกสีหราช ซึ่งทิวคตในการสงครามนั้นกลับมาอยู่ในเมืองทนต์บุรีเล่าอย่าให้ท้าวอังคุศราชทำอันตรายแก่เจ้าสองพี่น้อง ถ้าท้าวอังคุศราชทำอันตรายแก่เจ้าสองพี่น้อง

เห็นว่าเมืองทนต์บุรี กับกรุงลังกาจะเป็นศึกแก่กัน แล้วเจ้าลังกาให้มหาพราหมณ์ ๔ คน พาพระบรมธาตุมาทนานหนึ่ง ให้ฝังที่เจ้าสองพี่น้องซ่อนพระทันตธาตุนั้น มหาพราหมณ์กับเจ้าสองพี่น้องก็ใช้สำเภามาถึงหาดทรายแก้ว มหาพราหมณ์ก็แบ่งพระธาตุเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งใส่ผอบแก้วแล้วใส่แม่ขันทองขึ้นฝังที่รอยเจ้าสองพี่น้องฝังพระธาตุแต่ก่อน ก่อพระเจดีย์สรวมไว้แล้วผูกภาพยนต์รักษาอยู่ ยังพระธาตุส่วนหนึ่งนั้นมหาพราหมณ์ก็พาไปเมืองทนต์บุรี

ยังมีเมืองหนึ่งชื่อหงสาวดี มีกำแพงสามชั้นอ้อมสามวัน จีวรอบเมือง ประตูเมืองมีนาคราชเจ็ดหัวเจ็ดหางมีปราสาทราชมณเฑียร มีพระมหาธาตุ ๓๐๐๐ ยอดใหญ่ ๓๐ ยอด ท่าซ้ายท่าขวา กลางสูงสุดหมอก มีพระพุทธรูป ๔๐๐๐ พระองค์ เจ้าเมืองนั้นชื่อพระญาศรีธรรมาโคกราช มีพระอรรคมเหสีชื่อสังขเทวี มีบุตรชายสองคน ๆ หนึ่งชื่อท้าวเจตราช อายุยืนได้ ๑๐๐ ปี ถัดนั้นชื่อเจ้าพงษ์กษัตริย์ ยังมีปากุ ๔ คนบำรุงเจ้าเมืองนั้นอยู่ อยู่มาเกิดไข้ยุบลมหายักษ์มาทำอันตรายไฟรพณ์ล้มตายเป็นอันมาก พระญาก็พาญาติวงศ์และไพร่พลลงสำเภาใช้ไปมาตั้งอยู่ริมชล

ยังมีพราน ๘ คน ๆ หนึ่งชื่อพรหมสุริยตามเนื้อมาตามริม
ทะเล มาถึงหาดทรายชเลรอบพบแก้วดวงหนึ่งเท่าลูกหมากสง
จึงพราน ๘ คนเอาแก้วไปถวายแก่พระญาแล้วกราบทูลว่าได้ที่
หาดทรายนั้นกว้างยาวมีน้ำอยู่รอบ พระญาก็ให้พรหมสุรินำบา
กั ๔ คนมาคุที่นั้น บากัทั้ง ๔ คนก็เขียนแผนที่นั้นไปถวาย
พระญาให้แต่งสำเภาแล้ว จักคนที่รู้คุณพระพุทเจ้า ๑๐๐ หนึ่ง
กับบากัทั้ง ๔ คน พาแผนที่ภูมิลำเนาไปถวายเจ้าเมืองลังกา ๆ
ก็ยินดีหนักหนา จึงตรัสถามว่าพระสงฆ์ยังมีฤาหาไม บากั
กราบทูลว่าพระสงฆ์เจ้าไม่มี แลเจ้าลังกาว่ายังมีพระสงฆ์
องค์หนึ่ง ชื่อพระพุทเจ้าเกียร เกิดวิวาทกันกับเพื่อนสงฆ์
เจ้าเมืองลังกาขอโทษกันเสีย เจ้ากูไม่ลงให้ก็ให้มนต์เจ้ากูไป
เถิด พระพุทเจ้าเกียรก็ลงสำเภามาด้วยบากัทั้ง ๔ คน ยังมี
พระยาศรีธรรมโศกราช ๆ ก็มีน้ำใจศรัทธาในการกุศลให้
เกลี้ยกล่อมผู้คนซึ่งอยู่ดงป่าเข้ามาประชุมกันเป็นอันมาก แล้ว
พระยาศรีธรรมโศกราชเจ้าพงษ์กษัตริย์แลพระพุทเจ้าเกียร
บากัทั้ง ๔ คน ปกษากันจะตั้งเมืองหาดทราย แล้วจะก่อ
พระเจดีย์แลพระพุทรูปไว้ ครั้นสนทนากันแล้ว พอเกิดไ
ยุบลคนล้มตายเป็นอันมาก พระญากับพระพุทเจ้าเกียรบากั
ทั้ง ๔ คน พาญาติวงศ์ข้างม้าหนีไปอยู่กะหม่อมโคก ณ

หาดทรายชลรอบนั้นแล เมื่อศักราชได้ ๑๐๙๘ ปี พระยา
ศรีธรรมมาโคกราชก็สร้างการลง ณ หาดทรายชลรอบเป็นเมือง
นครศรีธรรมราชมหานคร แล้วสั่งให้ทำอิฐทำปูนก่อพระธาตุ
ครั้งนั้น แลยังมีพระสีหิงค์ล่องชลมาแต่เมืองลังกามายังเกาะ
ปิ้ง แลพ้นมาถึงหาดทรายแก้วที่จะก่อพระมหาธาตุนั้น

ครั้งนั้นยังมีพระยาธรรมมาโคกราชองค์หนึ่ง เป็นเจ้าเมือง
มัทยมประเทศ มีพระอรรคมเหสีชื่อนางสันทมิตราให้นักเทศถือ
ราชสารมาถึงพระยาศรีธรรมมาโคกราช ในราชสารนั้นว่าพระญา
ศรีธรรมมาโคกราชก่อพระมหาธาตุ ๘๔,๐๐๐ พระองค์ แต่ยังมีได้
พระบรมธาตุไปประจุ รู้ความไปว่าพระยาศรีธรรมมาโคกราช
ก่อพระมหาธาตุองค์หนึ่งสูง ๓๗ วา แล้วยกพระบรมธาตุขึ้น
ประจุพระบรมธาตุ แลเมืองมัทยมประเทศพระธาตุ ๘๔,๐๐๐
ยังหาได้พระบรมธาตุไปประจุไม่ จะขอแบ่งพระธาตุไปประจุ
ครั้งแจ้งในราชสารนั้นแล้ว พระญาก็ให้นักเทศส่งสอน บาคู
ทั้ง ๔ คนเล่าเรียนสวดมนตร์ไหว้พระตามนักเทศเรียนมา แล
ปฤกษาว่าจะกิดจันใด ที่จะรู้แห่งพระธาตุ จะเอาขึ้นจะได้แจก
ประจุพระเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ พระองค์ พระญาให้เอาทองเท่าลูกฟัก
ผูกค้อม้าป่าวทั่วทั้งเมือง

ยังมีผู้เฒ่าคนหนึ่งอายุได้ ๑๒๐ ปีว่ารู้แห่ง อำมาตย์เอาทอง
ส่งให้แล้วเกาะตัวผู้เฒ่านั้นมาทูลแก่พระญา ๆ ก็ถามผู้เฒ่า
กราบทูลว่าเมื่อตัวข้าพเจ้ายังน้อย บิดาของข้าพเจ้าได้เอาดอกไม้
ไปถวายที่นั่น พระญาก็ให้นำไปถวายที่นั่น พระญาก็ให้นำไปชุด
ลง พบพระเจดีย์มีภาพยนต์รักษาอยู่เอาขึ้นมิได้ พระญาก็ให้นำ
เอาทองเท่าลูกฟักแขวนคอม้า ไปป่าหาผู้รู้แก้ภาพยนต์

ครั้งนั้นยังมีบุรุษผู้หนึ่งชื่อนายจันที แลบิดานั้นไปเรียน
ศิลปวิชาเมืองโรมพิไสย ครั้นได้แล้วเอาน้ำหมึกสักไว้ที่ลำขา
แล้วกลับมา พระอาจารย์ใช้ภาพยนต์มาตัดศีสะเอาไป อักษร
อันนั้นข้าพเจ้าเขียนเรียนไว้ อำมาตย์ก็เอาทองให้แล้วพาตัว
บุรุษมา พระญาก็ให้แก้ภาพยนต์ จึงร้อนขึ้นไปถึงพระอินทร์ ๆ
ก็ใช้พระวิศณุกรรมมายกพระธาตุขึ้น พระญาก็นับไปเมือง
มัทยมประเทศตามมีตรามาของนั้น จึงพระวิศณุกรรมช่วย
พระญาก่อพระเจดีย์ประจุพระบรมธาตุนั้นไว้ แล้วตั้งเมือง
สิบสองนักษัตร ขึ้นแก่เมืองนครศรีธรรมราช ปี่ชวดตั้งเมืองสาย
ถือตราหนูหนึ่ง ปี่ฉลูเมืองตานีถือตราโคหนึ่ง ปี่ชาลเมือง
กะลันตันถือตราเสือหนึ่ง ปี่เถาะเมืองปาหังถือตราแกะต่ายหนึ่ง
ปี่มะโรงเมืองไทรอถือตรางูใหญ่หนึ่ง ปี่มะเส็งเมืองพัทลุงถือตรา
งูเล็กหนึ่ง ปี่มะเมียเมืองตรังถือตราม้าหนึ่ง ปี่มะแมเมืองชุมพร

ถือตราแพะหนึ่ง ปีกอกเมืองบันท้ายสมอถือตราลิงหนึ่ง ปีระกา
เมืองอุเลาถือตราไก่หนึ่ง ปีจอเมืองตะกั่วป่าถือตราสุนัขหนึ่ง
ปีกุนเมืองกระถือตราหมูหนึ่ง เข้ากัน ๑๒ เมืองมาช่วยทำอิฐ
ปูนก่อพระมหาธาตุขึ้นยังหาสำเร็จไม่ ภอใช้หาลงพระญากีพา
ญาติวงษ์ลงสำเภานี้ ใช้ไปถึงกลางขเลผู้คนตายสิ้นเมืองนั้น
ก็ร้างอยู่ครึ่งหนึ่ง

เมื่อศักราชได้ ๑๑๙๖ ปี ยังมีพระญาคองค์หนึ่งชื่อพระญา
ศรีไสณรงค์มาแต่ฝ่ายตะวันตก นางอรรคมเหสีชื่อนางจันทาเทวี
น้องชายคนหนึ่งชื่อเจ้าธรรมกระษัตริย์ ได้เป็นเจ้าเมืองนครศรี-
ธรรมราช แลพระสืหิงค์มาประทับณพระธาตุ แล้วอยู่ ๗ วัน
ก็จากเมืองนครไปเมืองเชียงใหม่ พระยาศรีไสณรงค์ถึงแก่กรรม
ท้าวธรรมกระษัตริย์ผู้น้องได้เป็นเจ้าเมืองนั้น เมื่อศักราช ๑๑๙๘
ปี ท้าวธรรมกระษัตริย์ถึงแก่ความตาย

ยังมีพระญาคองค์หนึ่งชื่อท้าวศรีธรรมมาโคกราช เป็น
เจ้าเมืองอินทปัตตบุรี น้องชายชื่อท้าวจันทกานู ๑ ชื่อท้าว
พงษ์สุธา ๑ พาญาติวงษ์ไพร่พลช้างม้าหนึ่ใช้ทำ คั้นดงมาช้านาน
ประมาณได้ ๘-๙ ปี มาถึงหาดทรายแก้วพบพรมสุริยทำไว้
อยู่ นายเทียนบัณฑิตเป็นชื่อยุคนหนึ่ง แลพลพระญาศรีธรรมมา-
โคกราชยกมาแต่อินทปัตตนั้น ๓๐,๐๐๐ เกนทั้งค่ายลงมันแล้วเกน

ทำนาทำไร่ แลเกณฑ์อิฐปูนก่อกำแพงเมืองรอบแล้ว ก่อพระ
มหาธาตุขึ้นตามพระญาศรีธรรมมาโคกราชทำไว้แต่ก่อน

ครั้งนั้นยังมีผชาวอริยพงษ์อยู่เมืองหงษาวดีกับคน ๑๐๐
หนึ่ง พาพระบตไปถวายพระบาทในเมืองลังกา ต้องลมร้าย
สำเภาแตกซัดขึ้นปากพนัง พระบตซัดขึ้นปากพนังชาวปากน้ำ
พาขึ้นมาถวาย สั่งให้เอาพระบตทางไว้ที่ท้องพระโรง แลผชาว
อินทพงษ์กับคน ๑๐ คนซัดขึ้นปากพุนเดินตามริมชล มาถึง
ปากน้ำพระญาน้อยชาวปากน้ำพาตัวมาเฝ้า ผชาวเห็นพระบต
ผชาวก็ร้องไห้ พระญาก็ถามผชาว ๆ ก็เล่าความแต่ต้นแรกมา
นั้น แลพระญาก็ให้แต่งสำเภาให้ผชาวไปเมืองหงษาวดีนิมนต์
พระสงฆ์ ผชาวก็ลงสำเภาไปนิมนต์พระสงฆ์มา ๒ พระองค์
องค์หนึ่งชื่อมหาปเรียนทศศรี องค์หนึ่งชื่อมหาเถรสำจานุเทพ
ฝ่ายนักเรียนทั้งสองพระองค์ มาทำพระธาตุลงปูนเสร็จแล้ว
พระญาให้แต่งสำเภาไปนิมนต์พระสงฆ์เมืองลังกามาเสกพระ
มหาธาตุ

ครั้งนั้นยังมีสำเภาลำหนึ่งซัดขึ้นปากน้ำพระญาน้อยใน
สำเภานั้นมีแต่ศรีฝักกับกะแซงเต็มลำสำเภาแต่คนไม่มี พระยา
ก็ให้เอากระแซงมามุงรอบพระมหาธาตุ ศรีฝักนั้นก็ให้ขึ้นเทียน
สิ้น แล้วมีตราไปถึงเมืองขึ้นทั้ง ๑๒ นักษัตร์มาทำบุญฉลอง

พระธาตุจึงปรากฏไปถึงท้าวพิไชยเทพเชียงภาว ผู้เป็นบิดา
 ท้าวอุทองเจ้ากรุงศรีอยุธยา ท้าวอุทองยกไพร่พลยี่สิบแสน
 เจ็ดพันสามร้อย มาตั้งอยู่แม่น้ำแห่งหนึ่ง มีพระราชสารมาถึง
 พระญาศรีธรรมมาโคกราช ๆ ก็จัดเอาพลเมืองไต่ยี่สิบแสนเจ็ดพัน
 สามร้อยเท่ากับพลท้าวอุทอง ยกไปตั้งทำกำเร ท้าวอุทองยก
 ไปตั้งบางตการท่าเพหารอารามไปทุกแห่งจนถึงบางตการ แล
 ทหารทัพน้ทั้งสองฝ่ายรบกัน ไพร่พลทั้งสองฝ่ายล้มตายเป็น
 อันมาก พระญาศรีธรรมมาโคกราชดำริในพระไทย ว่าตัวเรา
 ได้สร้างพระเจดีย์วิหารและก่อพระพุทธรูปปลูกไม้พระศรี-
 มหาโพธิ และไต่ยกพระมาลิกะเจดีย์ที่เมืองอินทปัต แลทำ
 ประตุ ๒ ประตุจ้างคนทำวันพันตำลึงทอง แลพระบรมม-
 องค์หนึ่ง ทำด้วยสำมฤฐ ยาว ๔ เส้น พระเจดีย์สูงสุดหมอก
 อีฐยาว ๕ วา หนา ๑ พระระเบียงสูง ๑๕ วา ระเบียงสูง
 เส้นหนึ่ง หนาเส้า ๔ ศอก แปย้อมหิน พระนั้ย้อมสำมฤฐ
 สูงละองค์ ๑๕ วา ตะกั่วคาคทองพระระเบียงหนา ๖ นิ้ว
 บนปรางกว้าง ๒ เส้น เหลี่ยมเส้าพระเจดีย์กว้างเหลี่ยมละ
 ๒ เส้น กะโฉนัตรหิน ๔ วา แม่กะโศเหลี่ยมใหญ่ ๔ กำ ลูก
 ๓ กำ ขึ้นถึงปรางบน หงษ์ทอง ๔ ตัวย้อมทองเนื้อแล้ว ๆ มา
 ทำพระมาลิกะเจดีย์ ปลูกพระศรีมหาโพธิแลจำริณพระมหา

ธาตุ เมืองนครศรีธรรมราช แล้วได้ไปนิมนต์พระเมืองลังกา เมืองหงษา มาทำบุญฉลองพระธาตุ ได้จำแนกแจกทานเป็นอันมาก แลทำศึกกันรู้พลล้มตายก็จะเป็นนาระเวรไปเป็นอันมาก จะขอเป็นไมตรีนั่งอาศน์เดียวกันกับท้าวอุทอง เมื่อท้าวอุทองกับท้าวศรีธรรมาโคกราชจะเป็นไมตรีกันนั้น ท้าวอุทองขึ้นบนแท่นแล้ว พระญาศรีธรรมาโคจะขึ้นไปมิได้ ท้าวอุทองก็จูงพระกรขึ้น มงกุฎของพระเจ้าศรีธรรมาโคตกจากพระเศียร แล้วท้าวศรีธรรมาโคสัญญาว่า เมื่อตัวพระองค์กับอนุชาของพระองค์ยังอยู่ให้เป็นทองแผ่นเดียวกัน ถ้าท้าวอุทองต้องประสงค์สิ่งใดจะจัดแจงให้ นานไปเบื้องหน้าให้มาขึ้นกรุงศรีอยุธยา ฝ่ายท้าวอุทองก็รับเป็นไมตรีแก่กัน แลท้าวอุทองว่าถ้าท้าวศรีธรรมาโคกราชต้องการสิ่งใดท้าวอุทองจะจัดให้มา เจรจากความกันแล้ว ต่างองค์ต่างยกไพร่พลคืนเมือง

ท้าวศรีธรรมาโคก็ตั้งอารามก่อพระเจดีย์ ปลูกพระศรีมหาโพธิ์รายทางมาจนถึงเมืองนคร ตั้งแต่นั้นทั้งสองภาราได้แต่งของบรรณาการตอบแทนกันมิได้ขาดปี เมื่อพระญาศรีธรรมาโคถึงแก่กรรม เมื่อศักราช ๑๒๐๐ ปี พระญาจันทพานูเป็นเจ้าเมือง พระญาพงษาสุราเป็นพระญาจันทพานู ตั้งฝ่ายทักษิณพระมหาธาตุเป็นเมืองพระเวียง อยู่มาท้าวศรีธรรมาโค

ถึงแก่กรรม พระญาจันทภานุผู้ต้องเป็นเจ้าเมือง ครั้นนั้นเจ้าเมือง
ชวายุคไพโรพผลมาทางเรือ มารับเอาเมืองมิได้ ชาวก็เอาเงิน
ปรายเข้ากอไม้ไผ่แล้วกลับไป อยู่มาภายหลังชาวเมืองทางไม้ไผ่
เก็บเงิน ชาวกลับมารบอีกเล่า เจ้าเมืองแต่งทหารออกรบอยู่แล้ว
เจ้าเมืองพาญาติวงศ์ออกจากเมืองไปอยู่เขาแดงแลกรมการรบ
กับชาว ๆ ก็แตกไป ภายหลังชวายุคไพโรมาทอตกอยู่ ณ ปากน้ำ
มีราชสารมาว่าเจ้าเมืองชาวให้เอาลูกสาวมาถวายให้เจ้าเมืองนคร
ลงไปรับ พระญาก็แต่งไพร่พลลงไป ชาวก็จับตัวพระญาได้
นางอรรคมเหษีก็ตามพระญาไปถึงเกาะอันหนึ่งได้ชื่อว่าเกาะนาง
โดยครั้งนั้นชาวก็ให้เจ้าเมืองผูกส่วยไข่เบ็ดแก่ชาว ๆ ก็ให้
พระญาคืนมาเป็นเจ้าเมืองอยู่เล่า

อยู่มายังมีพระมหาเถรองค์หนึ่งชื่อสังจานุเทพอยู่เมือง
นครป่าหมาก รื้อญาติโยมมาอยู่เมืองนครศรีธรรมราชด้วยพระ
มหาเถรพรหมสุริย ขอที่ตั้งเขตอาราม ปลุกพระศรีมหาโพธิ
ก่อพระเจดีย์ก่อกำแพงไว้ ให้ญาติโยมรักษาอยู่ตามพระญา
อุทิศถวายไว้วันนั้น ได้ชื่อว่าวัศพลเดิม อยู่มาลูกนายเทียนบัณฑิต
ผิดด้วยข้าสาวของพระญา ๆ ก็ให้จับจะฆ่าเสีย จึงลูกนายเทียน
เล่นเข้าในวัศ พระมหาเถรไม่ให้ อยู่มาลูกนายเทียนไปดูงาน
พระญารู้ก็ให้คนจับฆ่าเสีย พระมหาเถรรู้ก็เคืองใจ รื้อญาติโยม

ออกไปก่อพระวิหารพระพุทธรูป ได้ชื่อว่าวัดหัวทยาน แล้ว
ไปตั้งอารามอยู่เขาน้อย พระมหาเถรถึงแก่กรรม พระญาก็นั่ง
ไปแต่งการศพ ได้ชื่อว่าเขาคุ่มพนม แล้วพระญาก็นั่งเมือง
จึงพระญาชาวให้มาเอาส่วยไข่เบ็ดไข่ไก่อโดยพระญาผู้นั้น

อยู่มายังมีเด็กคนหนึ่งพ่อแม่เชยใจอยู่ตำบลบ้านพเตียน
เอาลูกใส่เปลไว้ร่วมไม้กลางนา มีงูตัวหนึ่งเอาแก้วมาไว้ในเปล
พ่อแม่ได้เห็นได้แก้วตั้งชื่อลูกว่าพังพการ ครั้นเด็กใหญ่เลี้ยงโค
กระบือได้ เด็กทั้งหลายก็มาเล่นด้วยพังพการ ๆ ให้ตาบไม้
ภาเขคนละเล่ม วันหนึ่งพังพการชวนพวกเด็กวิดปลา แล้วให้
สัญญาแก่กันว่า ถ้าปลาออกหน้าที่ผู้ใดจะตัดหัวเสีย ปลาวิ่ง
ออกหน้าที่เด็กคนหนึ่ง พังพการก็เอาตาบภาเขตัดหัวเด็กนั้น
ขาดตาย พ่อเด็กไปบอกกรมเมือง ๆ ไปทูลแก่พระญา ๆ ก็เอา
เด็กนั้นเป็นบุตร พระญาก็นั่งเมืองกับชาว พระญาให้ชุด
ครอบเมืองพระเวียง พระญาชาวให้มาเอาส่วยพระญาไม่ให้
พระญาชวยกทัพเรือมารบ พระญาให้พังพการเป็นทหาร
ออกรบ พังพการฆ่าพวกชาวเสียสามสิบคนสี่สิบคนทุกวัน
พลชาวตายมากนัก และจะได้เห็นตัวพังพการก็หาไม่ ชาว
ก็แตกหนีไป พระญาแบ่งเมืองให้พังพการฝ่ายหนึ่ง พระญา
มาถึงแก่กรรมก็เกิดไข้ห่า ชาวเมืองล้มตายหลบไข้ไปอยู่ตรอก
ห้วยตรอกเขาเมืองก็ร้างอยู่ช้านาน

ยังมีศรีมหาราชาลูกนายนกกระทาสุรา กับคนทั้งหญิง
ทั้งชาย ๑๐๐ หญิง มาตั้งอยู่สุดท้าน้ำชื่อว่าเมืองลานตากา ก็เกิด
ลูกชื่อพระหล้า ๆ ก็เกิดลูกชื่อศรีมหาราช เป็นผู้ใหญ่อยู่เมือง
ลานตากา ยังมีขุนศรีแปดอ้อมแสนเมืองขวางอยู่เมืองสระ
มีพรานแปดคนตามเนื้อหลงมาพบพระเจดีย์เดิม จึงนายก็กิน
ไปบอกกับขุนศรีพลแปดอ้อมแสนเมืองขวาง เมืองสระนั้น
ขึ้นแก่เมืองนครศรีธรรมราชแลเมืองสระนั้นเกิดไข้ห่า จึง
แม่นางแอตร้อมาตั้งเมืองสระนั้นมาพบเมืองแล้วมาตั้งทุ่งหลวง
หรีดเมือง

ยังมีนายไทยผู้หนึ่งชาวกรุงศรีอยุธยา ใช้เรือมาทอดอยู่
ปากน้ำนครศรีธรรมราช นายไทยวางวาว ๆ นั้นก็ขาด นายไทย
ตามว่ามาพบพระเจดีย์เดิมแล้วพบเจ้าไทยสององค์ องค์หนึ่ง
ชื่อมหาเถรพุทธสาท องค์หนึ่งชื่อมหาเถรพรหมสุริย์ เทียวโคจร
มา นายไทยก็เล่าความแก่เจ้าไทย ๆ ให้นำไปกุที่พระเจดีย์เดิม
แล้ว นายไทยก็ลงเรือไป ภายหลังเจ้าไทยทั้งสองพบพระ-
มหาราชตกตายลงเทียมพระบรรลักร้อยเสื่อเอาเนื้อขึ้นกินที่นั้น
เจ้าไทยก็กลับไปอยู่อารามดังเก่าเล่า

ยังมีผขาวอริยพงษ์อยู่กรุงศรีอยุธยา ใช้เรือมาทอดอยู่
ปากน้ำพระญาแลมาพบเจ้าไทยทั้งสองพระองค์ แลผขาว

อริยพงษ์นั้นว่าพบตำราพงษาวดาร ว่าเมืองนครผู้เฒ่าผู้แก่แห่ง
 ๗๗ มาทำพระมหาธาตุตกอยู่ช้านานแล้ว จึงพระมหาเถร
 บอกว่าเมืองร้างเสียช้านานแล้ว พระมหาธาตุก็ทำลายลงถึง
 บรรลัณฑ์ ผนวกับเจ้าไทยก็ชวนกันไปแผ้วถาง แล้วจดหมาย
 กว้างยาวบรรลัณฑ์พระมหาธาตุ แลพระพุทธรูปพระเจดีย์แล
 จัหวัดกำแพงเมือง แล้วผนวอริยพงษ์ก็ลงเรือไปกรุงศรีอยุธยา
 นำเอาเรื่องราวขึ้นถวายพระเจ้าอยู่หัว ๆ รับสั่งให้นิมนต์ไปเรียน
 ทศศรีชาวหงษาวดีซึ่งมาอยู่กรุงศรีอยุธยา มหาปเรียนทศศรี
 ออกมากับนายแวงจำพระบรรทุล มาด้วยพระมหาปเรียน แล้ว
 มีตรามาให้นิมนต์พระสงฆ์มาช่วยแต่งพระบรมธาตุ แล
 พระสงฆ์ทั้งหลายรื้อญาติโยมมารักษาพระบรมธาตุ แลพระสงฆ์
 ทั้งหลายมาฟังพระบรรทุลแล้วกลับไปรื้อญาติโยม จึงนิมนต์
 พระมหาเถรสุทธชาติพงษ์รื้อญาติโยมมาแต่ชนอม นายผ่อง
 หัวพันคุมไพร่ส่วย พันไกรพลตานมาสร้างวัดมังกุด มหาเถร
 เหมรังศรีรื้อญาติโยมมาแต่โองพตานสร้างวัดขนุน นิมนต์
 มหาเถรเพชมาแต่ยายคลังรื้อญาติโยมไพร่ส่วยพันศรีขนามา
 สร้างวัดจันทเมาลี พระมหาเถรมังกลาจารย์รื้อญาติโยมมาแต่
 กุฎีหลวง สร้างวัดหริทรีพระธาตุ พระมหาเถรโชติบาลมาแต่
 บั๊ตโวกเขาพระบาทกับนายมันทสุริสร้างวัดฝาง พระมหาเถรสร

เพชมาแต่โองพทานรื้อญาติไพร่ส่วย พันศรีชนาสร้างวัดอาคณ
 พระธาตุ พระมหาเถรอนุรุทธรื้อญาติโยมมาแต่ยศโสทรสร้าง
 วัดประคู้ พระมหาเถรพงษ์รื้อญาติโยมมาแต่เพชรบุรีสร้าง
 วัดโนนพ่ายัพพระมหาธาตุ จึงมหาปเรียนทศศรีปลุกกฐิอยู่
 พายัพพระมหาธาตุ จึงพระมหาเถรมงคลเอาไม้ศรีมหาโพธิ
 ใส่อ่างทองลงสำเภารื้อญาติโยมมาแต่เมืองลังกาสร้างวัดพลับ
 ปลุกพระศรีมหาโพธิ ฝ่ายอุตรพระมหาธาตุปลุกทั้งอ่างทอง
 แล้วก่ออาศน์ล้อมรอบก่อพระพุทธรูปสามตัน ฝ่ายบึงจิม
 ก่อพระบรมมองค์หนึ่งพระระเบียงรอบ ๒๘ ห้องชื่อว่า
 พระโพธิมณฑเียร จึงพระมหาปเรียนทศศรีแลผนวาวริยพงษ์
 นายแวงนิมนต์พระมหาเถรพุทธสาครวัดพระเดิมเป็นป่าแก้ว
 ตามพระบรรทุล พระเจ้าอยู่หัวให้นางแม่เรือนหลวงรับพระ-
 พุทธรูปมาใส่บาตรต่าง แลมีตราออกมาให้แม่เจ้าเรือนหลวง
 ๔๐ ห้างานเป็นข้าพระทานพระกัณปัญญา จึงพระสงฆ์ทั้งหลาย
 กับพระศรีมหาราชาเจ้าเมืองลานตากา ก็ชักชวนคนช้องห้วย
 ช้องเขาออกมาแต่งพระมหาธาตุแต่ยอดลงมาถึงบรรลังก์ แล้ว
 ทำการฉลองพระธาตุ พระศรีมหาราชาสร้างวัดหริตพระธาตุ
 พระมหาเถรมงคลประจำออกมาแต่กรุงศรีอยุธยา พระศรีมหา
 ราชานิมนต์ให้อยู่อารามนั้น ๆ ชื่อกะตี่จิ้นเก่าห้อง พระศรีมหา-

ราชาก่อชุกชีแลวิหารแล้ว พระศรีมหาราชาถึงแก่กรรม
 ขุนอินทราผู้ลูกกินเมืองลานตากอยู่ เมียขุนอินทราชื่อ
 นางเอ้อย ลูกชายชื่อนายศรี ลูกหญิงชื่อนางราม มีพระราช-
 โองการออกมาว่าให้ขุนอินทราแต่งลูกเข้าไปถวาย ขุนอินทรา
 แต่งลูกหม่อข้างเข้าไปแทนหม่อข้างก็ตามลูกเข้าไปด้วย
 หม่อข้างให้กราบทูลว่า ขุนอินทราหาเอาลูกสาวเข้ามาถวาย
 ไม่ โปรดให้ข้าหลวงออกมาสืบ ๆ สมตามถ้อยคำหม่อข้าง
 กราบทูล จึงให้เอาขุนอินทราไปตีเสียที่ประตูท่าชี แล้วเอา
 ลูกเมียผู้คนเข้าไปเป็นข้าหลวง นายศรีลูกขุนอินทรานั้น โปรด
 ให้เป็นนายศรีทนต์ ตั้งแต่นั้นมาเมืองนครศรีธรรมราชก็อันตรธาน
 เป็นชำนาน หาผู้กินเมืองมิได้

เมื่อศักราชได้ ๑๘๑๕ ปี มีพระโองการให้นายศรีทนต์
 ออกมากินเมืองนครศรีธรรมราช จึงพระมหาปเรียนทศศรีแล
 พระสงฆ์ทั้งหลาย ทำเรื่องราวให้ผขาวอริยพงษ์กับนายแวงเอา
 เข้าไปถวาย มีรับสั่งให้นายช่างเอาทองแดงหล่อยอดพระ-
 มหาธาตุปิดทองเต็มแล้ว ให้ผขาวอริยพงษ์รับออกมา ตรัส
 ให้นายสามราชหงษ์ออกมาทำสารบาญชี ญาติโยมพระสงฆ์
 ทั้งปวง ให้ขาดจากส่วยจากอากรจากอาณานิคมให้ เป็น
 เจริญเป็นตระกูลข้าพระ นายสามราชหงษ์ทำบาญชีข้าพระโยม

สงฆ์ทั้งปวงอันรอมมาอยู่นั้น ทำพระระเบียงล้อมพระธาตุแล้ว
 ทำกำแพงล้อมพระระเบียงทั้งสี่ด้าน แล้วทำที่พระห้อง
 พระระเบียงให้แก่พระสงฆ์ผู้ต้องพระราชนิมนต์นั้น ได้แก่
 มหามณฑลแต่มุขอิสาน ๑๕ ห้อง ได้แก่โชติบาล ๑๒ ห้อง
 ข้างประตูเหมวังศรีถึงธรรมศาลา แต่นั้นไปได้แก่มหาเถร-
 สุทธิพงษ์ ๑๕ ห้อง ถึงมุขอาคเน แต่นั้นไปได้แก่พระสังฆเถร-
 เพ็ช ๑๗ ห้อง ได้แก่ขุนไชยกุมารเจ้าเมืองบันทายสมอ พระ
 ประทานห้องหนึ่ง ได้แก่พระมหาเถรสรเพ็ช ๖ ห้อง ได้แก่
 พระธรรมกถัญญ ๙ ห้องถึงมุขมรดี แต่นั้นไปได้แก่ศรีสุทธาน
 เจ้าเมืองไทร ๕ ห้อง ได้แก่มหาเถรนั้นห้อง ๑ ได้แก่มหาเถร
 มังคลาจารย์ ๒ ห้อง ได้แก่นนทสารีย์(๑) ๑๐ ห้องทั้งประตูด้วย
 ได้แก่นางชีแก้วห้อง ๑ ได้แก่กระยา(๒) มิตร ๓ ห้อง ได้แก่
 ขุนไชยสุราเจ้าเมืองสาย ๔ ห้อง ได้แก่ราชาศรีเทวาเจ้าเมือง
 กะลันตัน ๖ ห้อง ได้แก่ขุนศรีพลแปดอ้อมแสนเมืองขวาง
 เจ้าเมืองสระ ๔ ห้อง ได้แก่แม่นางอ้วทองนายรามสักส่วย
 พฤทธิบาท ๗ ห้องถึงมุขพายัพ แต่นั้นไปได้แก่ขุนแปดสระ
 เจ้าเมืองตรัง ๕ ห้อง ได้แก่ราชาพัทธยาเจ้าเมืองพัทลุง ๖ ห้อง
 ได้แก่ขุนจุลาเจ้าเมืองลงุห้อง ๑ ได้แก่ราชรัตหัวเมืองไสย

(๑) ในหน้า ๖๓ เป็นนนทสารีย์.

(๒) ในหน้า ๖๔ เป็นกัลยามิตร.

ขุนอินทราเจ้าเมืองเข้าด้วยห้อง ๑ ได้แก่นายสำเภาเสมียน
 ขุนอินทราเข้าด้วย ๓ ห้อง ได้แก่นายฉันทน้อยหัวพันส่วย ๒ ห้อง
 ได้แก่นายจอมศรี นายน้อยยอดม่วงห้อง ๑ ได้แก่นายคำหัวปาก
 ห้อง ๑ ได้แก่นางเจ้าเรือนหลวงห้อง ๑ ได้แก่มหาปเรียนทศศรี
 ผขาวอริยพงษ์นายพุทธศร ๑๐ ห้อง ได้แก่มหาเถรอนรุทธ
 ๓ ห้อง ได้แก่อุนกลองพล ๓ ห้องถึงมุกมิสานเข้ากัน ๑๖๕ ห้อง
 พระพุทธรูป ๑๖๕ พระองค์

แลจึงมหาปเรียนทศศรีแลพระสงฆ์ทั้งหลาย แลผขาว
 อริยพงษ์แลนายสามราชหงษ์ ก็ให้วัดกำแพงรอบพระระเบียง
 ทั้งสี่ด้านให้แก่พระสงฆ์ทั้งปวง กำแพงฝ่ายบูรพ์ ๔ เส้น ๑๓ วา
 แต่มุมมิสานไปให้แก่พงไพลโพธิมณฑิยเส้น ๖ วา ได้แก่นาย
 รัตนในโชติบาลเส้น ๔ วา ได้แก่นายรัศมีมหาเถรเหมรังศรี
 ถึงพระธรรมศาลา ๔ วา ได้แก่มหาเถรสุทธิชาติพงษ์วัศมังกุต
 ๑๔ วา ได้แก่เพหารหลวง ๔ วาจนมุมอาคณ ด้านทักษิณได้แก่
 สังฆเถรเพ็ชเส้น ๒ วา ได้แก่เจ้าเมืองบันทายสมอ ๔ วา ได้แก่
 มหาเถรสรเพ็ช ๑๔ วา ได้แก่มหาเถรธรรมกัลยาเส้น ๒ วา
 จนมุมหรี ด้านปัจฉิมได้แก่เพหารหลวง ๘ วา ได้แก่ศรีสุทธาน
 เจ้าเมืองไทร ๔ วา ได้แก่มหาเถรราชเสนา ๕ วา ได้แก่มหาเถร
 ๒ วา ได้แก่มหาเถรมังคลาจารย์ ๔ วา ได้แก่มหานนทสาวิย ๑๔ วา

ได้แก่กัลยามิตร ๑๒ วา ทั้งประตูก้าย ได้แก่ขุนไชยสุรา ๙ วา
 ประตูก้างหนึ่งตัว ได้แก่ราชาศรีเทวาเจ้าเมืองกะลันตัน ๙ วา
 ได้แก่ขุนศรีพลแปดอ้อมแสนเมืองขวางเจ้าเมืองสระ ๙ วา ได้แก
 อัวทองนายรามส่วยพฤทธิบาท ๑๒ วาจนมุนพ่ายัพ แต่ด้านอุคร
 ไปได้แก่ขุนแปดสันเจ้าเมืองตรัง ๘ วา ได้แก่ราชาพัทธยา
 เจ้าเมืองพัทลุง ๑๐ วา ได้แก่ขุนจุลาเจ้าเมืองลง ๘ วา ได้แก
 นายญี้อยหัวปากส่วย ๔ วา ได้แก่นายจอมศรีนายน้อยยอคม่วง
 ๒ วา ได้แก่นายคำหัวปากส่วย ๒ วา ได้แกนางแม่เจ้าเรือนหลวง
 ขุนอินทาราช่วยตัว ๕ วา ได้แกมหาเถรอนรุทธ ๙ วา ได้แก
 ขุนกลองพล ๔ วาจนมุนอิสาน เข้กันทั้งสี่ด้านเป็นกำแพงเท่านี้
 ๑๗ เส้นกับวาหนึ่ง

จึงพระสงฆ์ทั้งหลายร้องฟ้องว่าจะขอที่ภูมิมีสัตไว้สำหรับ
 ญาติโยมทำเป็นนาจ้งหันสำหรับอาราม สำหรับพระระเบียง จึง
 ขุนอินทาราแลพระสงฆ์ทั้งหลาย ก็ทำกระบวนให้นายสามราช-
 หงษ์แลฆวอริยพงษ์เข้าไปถวาย จึงมีพระบรรทุตรัสให้หา
 ขุนอินทาราแลพระสงฆ์เข้าไป จึงขุนอินทาราแลพระสงฆ์เข้าไป
 จึงมีพระบรรทุตรัสให้ขุนรัตนกร กุมคนสามร้อยมารั้งเมือง
 นครศรีธรรมราช จึงมีพระบรรทุตรัสให้ขุนอินทาราเป็น
 ศรีมหาราช ศรีมหาราชก็ทูลด้วยกิจพระศาสนาแลพระสงฆ์

ให้เจ้าคณะ ถวายขบวนแลปาณูชีพระสงฆ์ทั้งหลาย ก็ทูลด้วย
 ที่ภูมิมีสัตขอให้อนุติโยมพระสงฆ์ทั้งหลาย สร้างสวนไร่นาไว้
 สำหรับอาราม สำหรับพระห้องสำหรับสงฆ์ทั้งหลาย แลมีพระ
 บรรพตให้นายสามจอมจำพระบรรพตออกมาด้วย ศรีมหาราชา
 ให้ทำสารบาณูชีที่ภูมิมีสัตทั้งสองฝ่ายขเลแดนไว้แก่พระสงฆ์
 เจ้าให้อนุติสร้างสวนไร่นาดินป่า สำหรับพระห้องพระระเบียง
 แลพระสงฆ์เมื่อมหาศักราช ๑๕๕๐ ปีนั้น จึงศรีมหาราชาแล
 นายสามจอมแจกดินป่า ณ หัวปากนายคำ ให้แก่พระมหาธาตุ
 เจ้า ๑๕๐ เส้น ฝ่ายบูรพ์ให้อำแดงสาขายาบาล ๙ เส้น แลให้
 นายศรีรักยาบาล ๕ เส้น รั้วหนึ่งเป็นนาจ้งหันวัดให้แก่
 นายทองใสหัวปาก ในโพธิมณฑิยร์ วัดให้พระกัลปนา เป็นนา
 จ้งหันในหัวสิบหมวก นายทองใสยาบาล ให้วัดภูมิมีสัตให้
 แก่พระเดิม แลมหาเถรพุทธสาคร บัณฑิตเพี้ยนยาบาล ตำบล
 สตกเมือง เป็นนา ๒,๐๙๙ กะบั้ง ให้วัดภูมิมีสัต ให้แก่พระ
 ระเบียงมหาเถรสุทธินาติพงษ์วัดภูมิมีสัต ให้แก่พระมหาเถร
 เหมรังศรี ให้นายแพงนายวัวยาบาล อำแดงทอน้องมหาเถร
 เหมรังศรี สร้างเป็นนาจ้งหัน ให้วัดภูมิมีสัตให้แก่มหาเถร
 ปเรียนทศศรีสำหรับพระระเบียง ๑๐ ห้อง ให้นายพุทธศร
 ยาบาล ฝ่ายทักษิณต่อแดนด้วยพระธรรมศาลา ฝ่ายทวันออก

ก่อแดนด้วยพระกัลปนาฝ่ายวันตกทลาลวง ฝ่ายสทินแม่น้ำ
 เป็นแดน เป็นนา ๑๑ เส้นกับรั้วหนึ่ง แลฝั่งศิลาไว้เป็นแดน
 ทั้งสี่ทิศ ให้วัดภูมิมีสัต์ให้แก่อุโบสถ ๖ เส้น ให้วัดภูมิมีสัต์ให้แก่
 มหาเถรสังฆเถรเพ็ช เป็นนาจงหันตำบลปัจฉิมหริเมืองนาขวาง
 เจ็ดริ้ว ให้แก่พระธรรมศาลาเป็นนา ๘ เส้น เป็นนาจงหัน
 มหาเถรเหมรังศรีตำบลท่ากะสัง ให้แก่มหาสังฆเถรเพ็ชตำบล
 ท่าซาก เป็นนาจงหันเข้าพระเป็นนา ๑๗ เส้น ให้วัดภูมิมีสัต์
 ให้แก่นายน้อยทองสุก ให้วัดภูมิมีสัต์ให้แก่พงไพลตำบล
 ไพรหมณเทียร ให้วัดภูมิมีสัต์ให้แก่มหาเถรโชติบาลให้นายรัศ-
 พงษ์พญา ให้วัดภูมิมีสัต์ให้แก่พระเดิม เป็นนาจงหันพระ
 มหาเถรพุทธสาคร ตำบลตรอกเมืองเป็นนา ๑๑ เส้นกับรั้วหนึ่ง
 ให้วัดภูมิมีสัต์ให้แก่พระระเบียง เป็นนาจงหันพระมหาเถร
 ธรรมราชแลมหาเถรเพ็ช ให้วัดภูมิมีสัต์ให้เป็นนาเชิงคคี่เป็นนา
 ๒ เส้น ฝ่ายอาคณเมืองเป็นนาเชิงคคี่สงฆ์ให้เจ้าคณะ ให้วัด
 ภูมิมีสัต์ให้แก่พระระเบียง เป็นนาจงหันพระมหาเถรธรรมกัลยา
 ให้บาคุรตพยาบาล

แลศรีมหาราชาแลนายสามจอมวัดที่ภูมิมีสัต์ให้แก่ ทั้งนี้
 ให้ญาติทั้งปวงพยาบาล แลให้พระยากำแพงแลพระระเบียง
 ทั้งนั้นด้วยแล้ว แลให้ขุนศรีพลเอาเชิงกุฎี ในวัดพระกุหา

วัดลำพูนวางเมืองสระให้เอาจากมาบุงพระธรรมศาลา ให้
มหาเถรเหมวังศรีรักษา แลมหาเถรเหมวังศรีก็ร้องฟ้องว่านาซึ่ง
แจกนั้นน้อยนัก แลจะขอคืนป่าตำบลบางน้ำเค็ม นาตะโหนด
อีกเล่า จึงศรีมหาราชาแลนายสามจอมให้นายรัตปลัดศรีมหา-
ราชาไปวัดดินป่าแลบางน้ำเค็มนาตะโหนดอีกเล่า ให้แก่มหาเถร
เหมวังศรี ๆ ก็ให้นายวัวอำแดงรา อำแดงทา น้องมหาเถร
เหมวังศรีสร้างเป็นนากำนันห้องแล้ว อำแดงเอื้อยให้แก่นายใส
พี่พระมหาเถรเหมวังศรี ข้างหัวนอนอำแดงทราสร้างนั้นให้วัด
ภูมิมีสัตว์ให้แก่อำแดงสังสร้างเป็นนาจงหันพระเจดีย์ แล้วให้
วัดภูมิมีสัตว์ให้นายอุณจันเป็นนาพระกัลปนาให้วัดภูมิมีสัตว์
ให้นายสามบุรุษแลอำแดงใหม่รักษา ให้วัดภูมิมีสัตว์ให้นาย-
แผ่นหนาพระกัลปนา ให้วัดภูมิมีสัตว์ให้มหาเถรเหมวังศรี
ให้นางเพงสร้างเป็นนาจงหัน ให้วัดภูมิมีสัตว์ให้นางกัลปนาใน
หัวสิบนายหมู่สร้างเป็นนาจงหัน ๔ เส้น ๓ หมวคเป็นนาจงหัน
เจ้าคณะ แล้ววัดภูมิมีสัตว์ตำบลท่าชี ให้แก่พระธรรมศาลา
ให้นายอินสร้างเป็นนาเข้าพระแลจ้งหันพระมหาเถรเหมวังศรี
ให้วัดภูมิมีสัตว์ให้แก่นายสามเพ็ช่นายงัวด้วง อำแดงเอื้อย อำแดง
บุญทองสร้างคลองแระ เป็นนาจงหันสำหรับพระธรรมศาลา
มหาเถรเหมวังศรีให้วัดภูมิมีสัตว์ให้แก่นายงัว อำแดงเอื้อย

อำเภอบุนนongสร้างคลองตำบลปั่นแตมาตร เป็นนาจ้งหันสำหรับ
 พระธรรมศาลา มหาเถรเหมรังศรี ให้วักญมิมีสัตให้แก่นายอุ่น
 นายคำศรีสร้างตำบลพระกระเสต เป็นนาจ้งหันมหาเถรเหมรังศรี
 ให้วักญมิมีสัตให้แก่ชาวลางตีนสร้างตำบลมุ ให้วักญมิมีสัต
 ให้แก่มหาเถรมังคลาจารย์ แลมหาเถรนนทสารีย์สร้างตำบล
 ยวนกระแลบทะ ให้นายเกิดสร้างพยาบาลสำหรับพระระเบียง
 ให้วักญมิมีสัตให้แก่นายพุทธสรแลผขาวอริยพงษ์ตำบลพะเตียน
 สร้างเป็นนาจ้งหันปเรียนทศศรี ให้วักญมิมีสัตให้แก่นายพุทธสร
 แลผขาวอริยพงษ์ สร้างตำบลท่าชี ๓ ร้ว เป็นนามหาปเรียนทศศรี
 ให้วักญมิมีสัตให้แก่นายพุทธสรตำบลพายัพเมือง สร้างเป็น
 นาจ้งหันมหาปเรียนทศศรี ให้วักญมิมีสัตให้แก่มหาเถรเพ็ช
 ตำบลท่าชีสร้างสำหรับพระระเบียง ให้วักญมิมีสัตให้แก่นายคำ
 สร้างตำบลฉลง ให้วักญมิมีสัตให้แก่นายเทพตำบลพะเตียน
 สำหรับพระธรรมศาลา แลมหาปเรียนทศศรี เหมรังศรี ทั้งนี้
 ย่อมศรีมหาราชแลนายสามจอมแจกดินป่าให้ทุกสังกัดทุกหมู่
 จ้งศรีมหาราชแลนายสามจอมแจกทำบาณชีที่เชิงกุฎีวัดให้แก่
 แม่นางเจ้าเรือนหลวง แลหัวสิบชาวปทาร์พระกัลปนา แลวัด
 ให้ผู้ครองเพณิแลพระสงฆ์อันขึ้นแก่เจ้าคณะแลพระสงฆ์
 วัดนอกวัดเสคนารายทั้งหลายให้ทุกตำบลตามพระบรรทุลแล้ว

ให้นายสามจอมเข้าไปถวายบังคม แล้วถวายขบวนพระมหาธาตุ
 แลพระระเบียง แลโพธิมณฑิยรแลพระเค็มแลอารามแลบาญชี
 แลญาติพระสงฆ์ แลที่ภูมิมีสัตว์ทั้งปวง แลนายสามจอมทูลด้วย
 พระเจดีย์แลพระเพหาร แลขอประดิษฐานผู้คน แลญาติไว้เป็น
 ข้าพระแลขอที่ภูมิมีสัตว์ จึงมีพระราชโองการอนุโมทนาด้วย
 นายสามจอม จึงให้นายแวงจำ พระบรรพตไปมอบที่ภูมิมีสัตว์
 แลข้าพระไว้สำหรับพระนั้น แลห้ามราชการทั้งปวงนั้น มีพระ
 ราชโองการไว้สำหรับพระ แลนายสามจอมได้ที่ภูมิมีสัตว์ตำบล
 บ้านสน ได้พระระเบียงได้กำแพงล้อมพระมหาธาตุด้วย แล้ว
 พระศรีมหาราชาสร้างพระวิหารฝ่ายทักษิณพระมหาธาตุ แลก่อ
 พระเจดีย์เพหารสูง ๗ วาเปิดทองลงถึงอาสน์ ก่อพระพุทธรูป
 ทั้งสี่ด้าน ๆ ละแปดพระองค์ เข้ากัน ๓๒ พระองค์ พระพุทธรูป
 ประทานด้านละองค์เป็นพระ ๓๖ พระองค์ ได้ชื่อพระวิหาร
 หลวง แลพระมหาเถรเหมวังศรีสร้างพระธรรมศาลา ขุนศรี
 พลแปดอ้อมแสนเมืองขวาง เอาเชิงกุฎีวัศกุหาวัศฉวางวัศลำพูน
 เอาจากมามุงพระธรรมศาลา

อยู่มาพระศรีมหาราชาถึงแก่กรรม ศักราช ๑๘๖๑ ปี
 โปรดให้ข้าหลวงออกมา เป็นศรีมหาราชาแต่งพระธรรมศาลา
 ทำระเบียงล้อมพระมหาธาตุ และก่อพระเจดีย์วัศสก มีพระ

บัณฑิตให้พระศรีมหาราชาไปรับเมืองลานตากา ศรีมหาราชาถึง
แก่กรรมเอาศพมาไว้วัดศก แล้วเอามาท่อเจดีย์ไว้ในพระเดิม
๔ ยอด

เมื่อศักราชได้ ๑๙๑๙ ปี โปรดให้หลวงศรีวรวงษมาเป็น
เจ้าเมืองมาทำวิหารฝ่ายอุดรพระธาตุ ทักขิณพระโพธิมณฑเฑียร
ก่อพระสูง ๗ ศอก หล่อพระสามฤทธองค์หนึ่งไว้บังฉิม เมียหล่อ
องค์หนึ่งไว้ฝ่ายบูรพ์ ชื่อว่าเพหารเขียน แล้วอุทิศข้าหญิงชาย
ไร่นาไว้สำหรับรักษาพระ โปรดให้หลวงพิเรนทรเทพมาเป็น
เจ้าเมือง พระทิพราชาน้องพระญาสุพรรณเป็นปลัดศึกอารุยก
มาตีเมืองแล้ว ไปตีเมืองพัทลุง ได้ทิพราชาเป็นแม่ทัพ ไปตีได้คืน
เล่า

เมื่อศักราช ๒๐๓๙ ปี โปรดให้พระยาพลเทพราชมาเป็น
เจ้าเมืองเกณฑ์ตักแต่งทำกำแพงกำซับไว้ แล้วเข้าไปกรุงไปทาง
เมืองสระ

เมื่อศักราช ๒๑๔๑ ปี โปรดให้พระยาศรีธรรมราชะเคชะ
มาเป็นเจ้าเมืองอุษงคนะให้ลักปหม่าหนาเป็นแม่ทัพเรือมารบ
เสียขุนคำแห่งปลัดนครปากพระญา ขาศีกรุกเข้ามาถึงตีนกำแพง
ฝ่ายอุดร พระยาศรีธรรมราชออกรบศึกหนีไป

เมื่อศักราช ๒๑๔๔ ปี โปรดให้พระรามราชทำน้ามา
เป็นเจ้าเมือง เอาขุนยวราชมาเป็นปลัด รู้ข่าวศึกอุซงคนะ
จึงพระยาให้ชุดฝ้ายบุรพ์ แต่ล่าน้ำทำวังมาออกล่าน้ำฝ้ายทักษิณ

เมื่อศักราช ๒๑๗๑ ปี ศีกอุซงคนะยกมา พระญาก็ให้
ตั้งค่ายคูฝ้ายอุตร แลแต่งเรือหุ้มเรือพายพลประมาณห้าหมื่น
เศษ รบกันเจ็ดวันเจ็ดคืน ขุนพญจาออกหักทัพกลางคืนศึก
แตกลงเรือศึกเผาวัศทำโพเสีย พระญาถึงแก่กรรม พระญาแก้ว
ผู้หลานก่อพระเจดีย์บรรจุธาตุไว้ในพระธรรมศาลา

ศักราช ๒๑๙๗ ปี มีพระบรรทุลโปรดให้พระญาบริบาล
พลราชเจ้าเมืองตะนาวศรีมหานครมาเป็นเจ้าพระญานครศรี-
ธรรมราช เสด็จไชยอภัยพิโรธบรมพาหุ เจ้าพระญานครศรี-
ธรรมราช

บรรณานุกรม

๑. ศิลปากร, กรม. รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช, พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๐๕.
๒. ศิลปากร, กรม. ทะเบียนโบราณวัตถุสถานทั่วราชอาณาจักร, พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๖.
๓. จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสแหลมมลายูคราว ร.ศ. ๑๐๕, ๑๑๓, ๑๑๕, ๑๒๔, ๑๒๘. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๗.
๔. มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธสยามมกุฎราชกุมาร เสด็จหัวเมืองปักข์ใต้ ร.ศ. ๑๒๘ พ.ศ. ๒๔๕๒, พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๐.
๕. ตำรวจราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา และนริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา, ตำนานสมเด็จพระ เล่ม ๓, พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕.

๖. ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. นครศรีธรรมราช, พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๕.
๗. สวัสดิ์ รัตนเสวี. ตำนานพระบรมธาตุ จังหวัด นครศรีธรรมราช, โรงพิมพ์ ส. พยุงพงศ์
๘. ธนาคารกรุงเทพจำกัด. วัดพระมหาธาตุวรมหา-
วิหาร, พระนคร : โรงพิมพ์แสงศิลป์การพิมพ์,
๒๕๑๗.
๙. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๓ ภาค ๑ พ.ศ. ๒๔๗๙.
๑๐. ศรีธรรมประสาธน์, พระ. ศรีธรรมประสาธน์
พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๑.

พระมหาธาตุเจดีย์จำลอง ๔ มุมกำแพงแก้ว

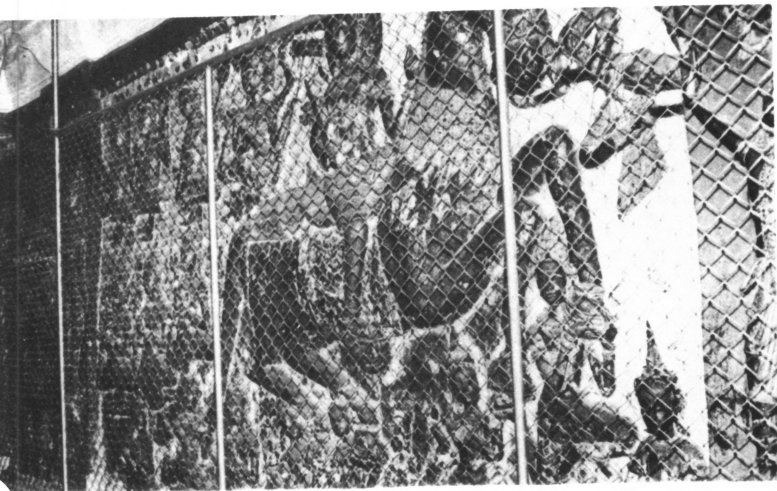

บันไดขึ้นสู่ลานทักษิณด้านซ้าย

บันไดทางขึ้นสู่ถ้ำนกยิมณด้านขวา

ภาพพระมหาพิชัยกรมณ

พระหลักเมือง

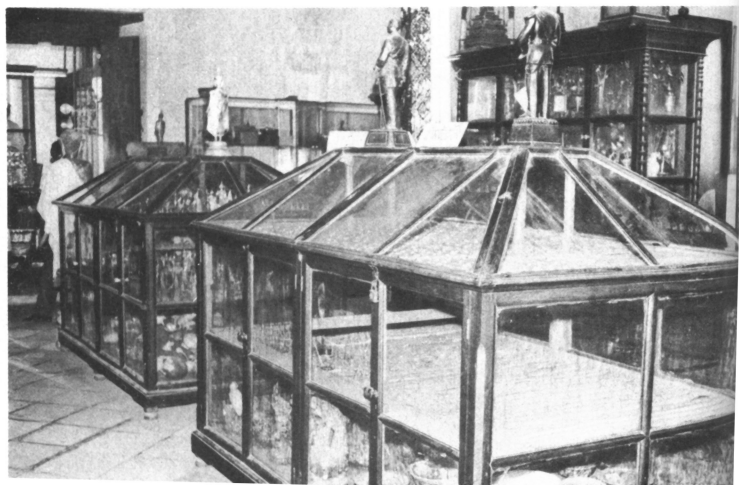
บานประตูชั้นลานทักษิณ

พระประธานในวิหารเขื่อน

ตู้เก็บของในวิหารเขื่อน

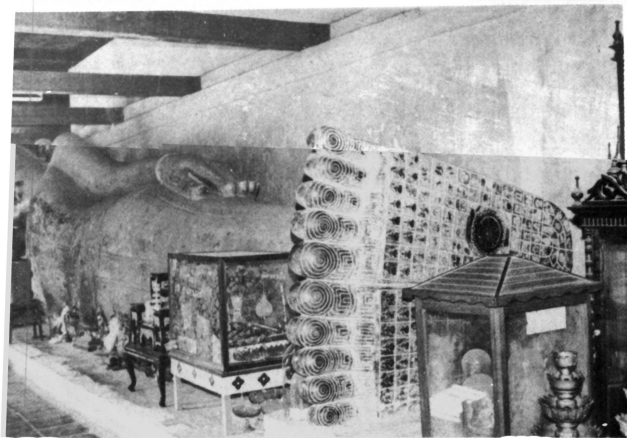

วิหารโพธิ์ลังกา

พระพวช

พระพุทธรไสยาสน์

ล้นแลมุก

หีบศพ

พระบรมราชา

พระพุทธรูป สกลช่างนครศรีธรรมราช

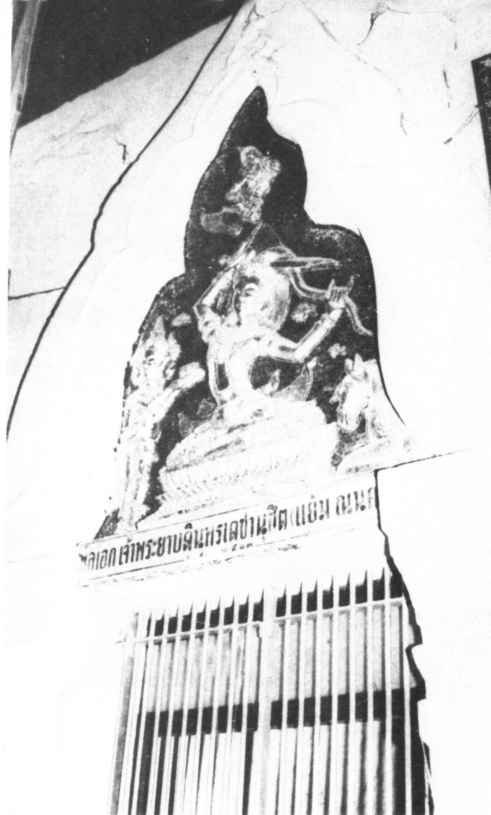

นางพระธรณีปัทมวศม
หน้าวิหารสามจอม

พระเจ้าศรีธรรมโศกราช
พระประธานในวิหารสามจอม

ภาพพระพุทธรูปประวัติ
ตอนตัดพระเมาฬี

วิหารพระกัจจายณะ

พระกัจจายณะ

ซุ้มช้างและพระพุทธรูปในเรือนแก้ว
ในวิหารทับเกษตร

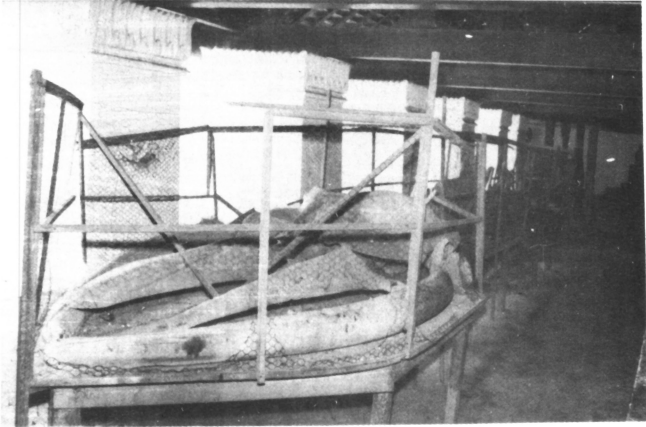
วิหารกต

มีประตูด้านหน้าชื่อประตูเหมรังศรี

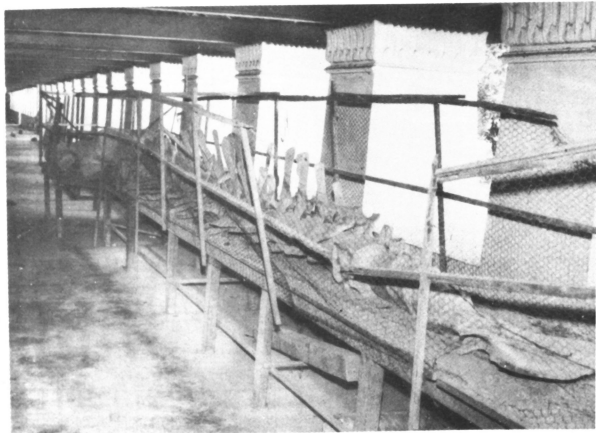

พระพุทธรูปในวิหารกต

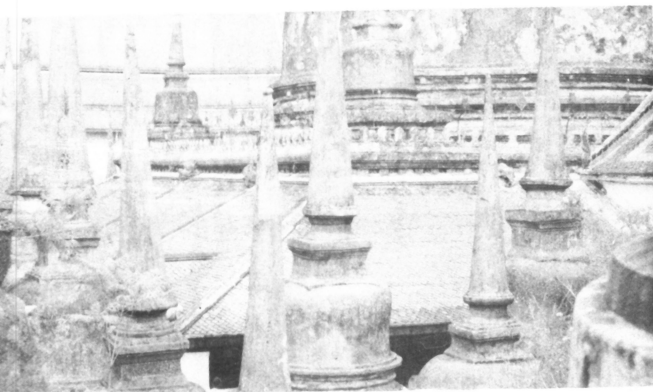

โครงกระดูกปลา

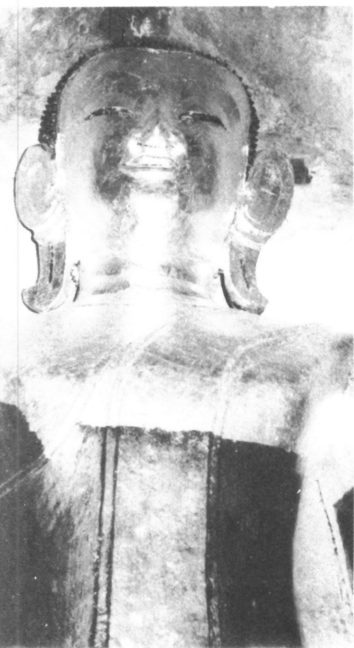

โครงกระดูกปลา

เจดีย์ราชรอบ
พระมหาธาตุ

เจดีย์พระปัญญา

พระปัญญา

วิหารพระธรรมศาลา

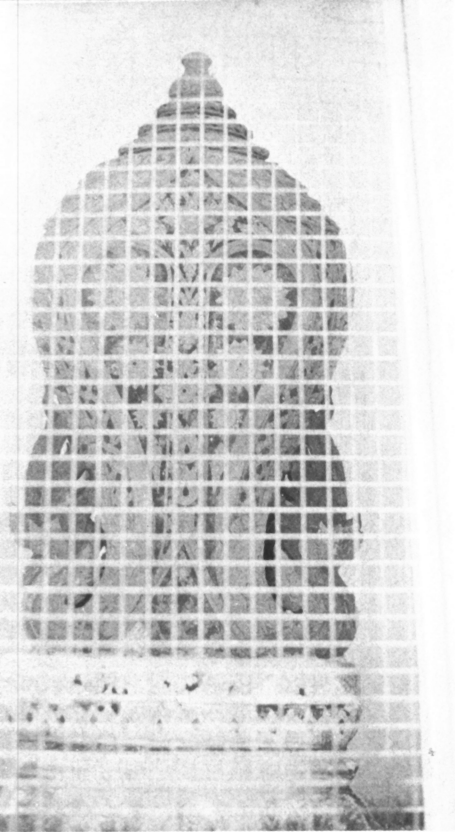
พระเจดีย์สวรรค์

นางเทมชา

วัด อารามหลวง

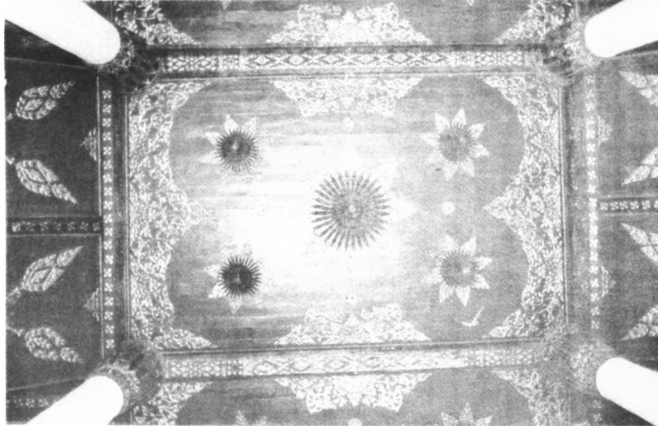

โบสถ์พระวิหารหลวง

พระมหาธาตุเจดีย์และพระวิหารหลวง

งานพระวิหารหลวง

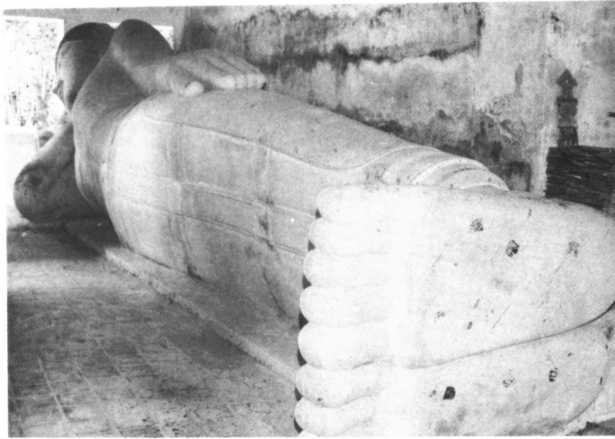
พระพุทธบาทจำลอง

สำนักงาน
จัดหาผลประโยชน์

วิหารโพธิ์พระเดิม

พระพุทธรูปไสยาสน์
ในวิหารโพธิ์พระเดิม

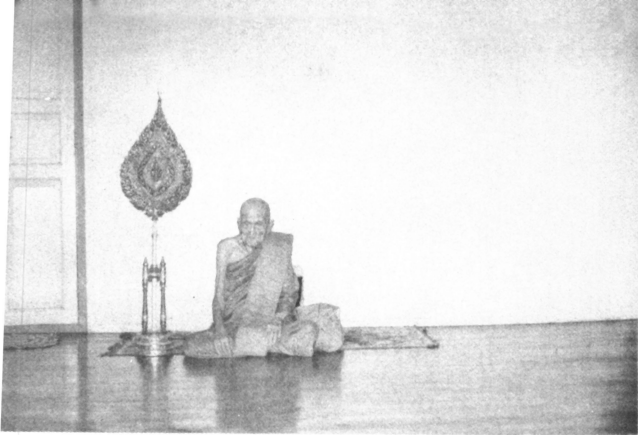
ศาลาสรีพุทธินาร

ต้นพระศรีมหาโพธิ์พุทธคยา

ประตูเขาวราช

เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน

กุฏิเจ้าอาวาส

กุฏิรองเจ้าอาวาส

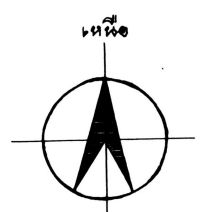
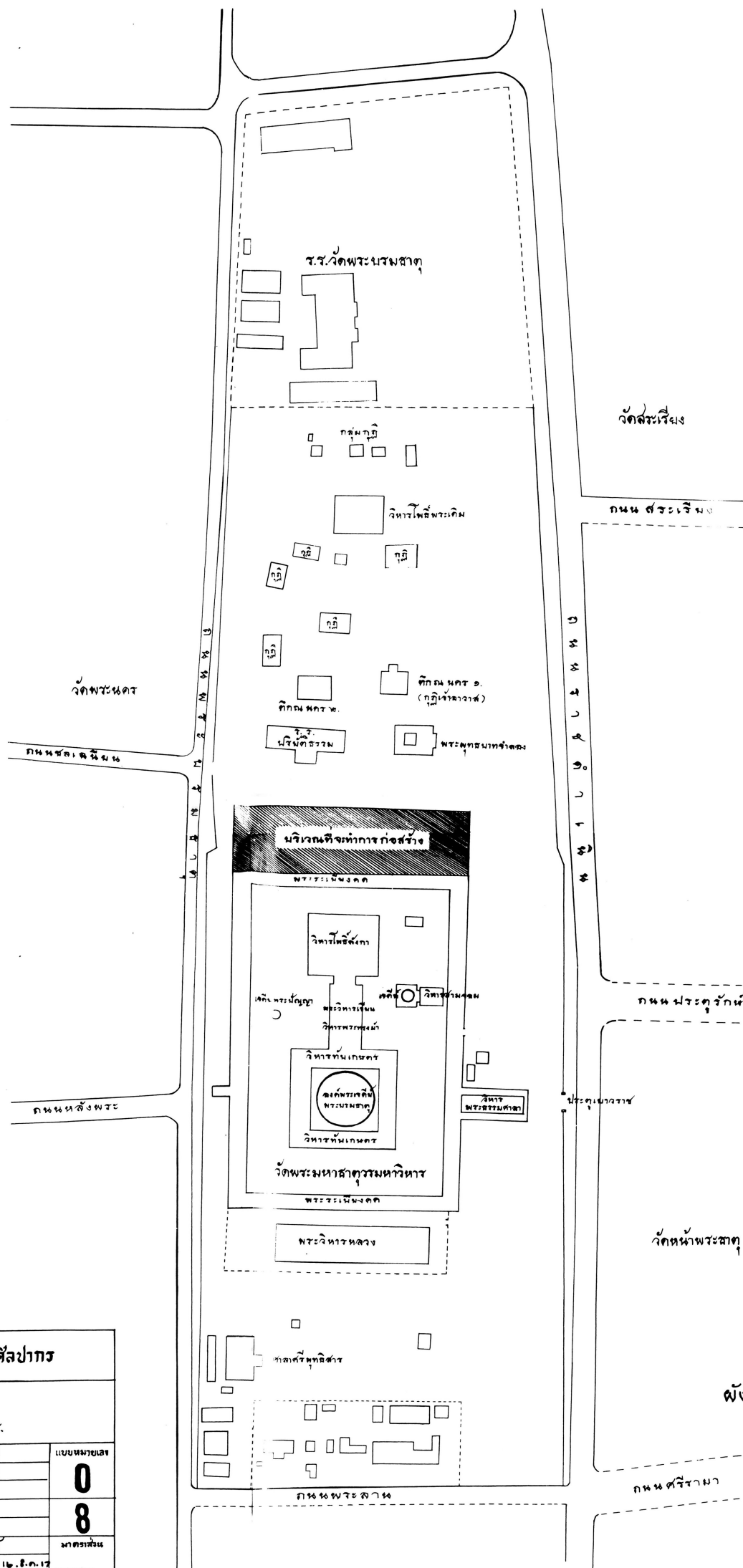
โรงเรียนปรัชติธรรม

บริเวณกุฎิพระ

บริเวณหน้าวัด

ผังบริเวณ. มาตราส่วน 1:1000

กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร			
แบบ อาคารเก็บถาวรวัตถุ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม นครศรีธรรมราช.			
เลขที่	ชนิด	แบบหมายเลข	0
1	อาคาร		
วิศวกร	สถาปนิก	ผู้ควบคุมการก่อสร้าง	8
สถาปนิก	ผู้ควบคุมการก่อสร้าง		
ผู้ควบคุมการก่อสร้าง	วันที่	ปีที่	มาตราส่วน
อธิบดี	16.8.17	1:1000	

